Takshashila Project

।अथ।

॥नैरुक्तनीपोथीपंसाखापाचंदजीनीछै॥

।उत्तरार्द्ध।

Digitized by Vaidika Bharata/Suparna Trust, Maujpur, New Delhi.

१ ॥श्रीगणेशायनमः॥ हरिः ॐ ॥ अथातोदैवतंतद्यानिनामानि
प्राधान्यस्तुतीनांदेवतानांतद्दैवतमित्याचक्षतेसैषादेवतोप
परीक्षायत्काम ऋषिर्यस्यांदेवतायामार्थपत्यमिच्छन्स्तुतिंप्रयुं
क्तेतद्दैवतः समंत्रोभवति॥ तास्त्रिविधाः ऋचः परोक्षकृताः प्र
त्यक्षकृताः आध्यात्मिक्यश्चतत्रपरोक्षकृताः सर्वाभिर्नामवि
भक्तिभिर्युज्यंतेप्रथमपुरुषैश्चाख्यातस्य॥१॥ इंद्रोदिवइंद्र
ईशेपृथिव्याः इंद्रमिद्गाथिनोबृहदिंद्रेणैतेतृत्सवोवेविषाणाः इं १
द्रायसामगायत॥ नेंद्रादृतेपवतेधामकिंचनेंद्रस्यनुवीर्याणि

प्रवोचमिंद्रेकामा अयंसतेत्यथप्रत्यक्षकृतामध्यमपुरुषयो
गास्त्वमितिचैतेनसर्वनाम्ना॥ त्वमिंद्रबलादधि॥ विनइंद्रमृधो
जहीत्यथापिप्रत्यक्षकृताः स्तोतारोभवंतिपरोक्षकृतानिस्तोत
व्यानि॥ माचिदन्यद्विशंसत॥ कण्वा अभिप्रगायतोपप्रेतकुशि
काश्चेतयध्वमित्यथाध्यात्मिक्य उत्तमपुरुषयोगा अहमिति
चैतेनसर्वनाम्ना॥२॥ यथैतदिंद्रोवैकुंठोलवसूक्तंवागांभृणी
यमितिपरोक्षकृताः प्रत्यक्षकृताश्चमंत्राभूयिष्ठाः अल्पशः
आध्यात्मिकाः अथापिस्तुतिरेवभवतिनाशीर्वाद इंद्रस्यनुवी

२ याणिप्रवोचमितियथैतस्मिन्सूक्ते॥ऽथाप्याशीरेवनस्तुतिः।
सुचक्षाऽअहमक्षीभ्यांभूयासंसुवर्चामुखेनसुश्रुत्कर्णाभ्यां
भूयासमितितदेतद्बहुलमाध्वर्यवेयाज्ञेषुचमंत्रेषु॥अथापिश
पथाभिशापौ॥अद्यामुरीययदियातुधानोऽअस्मि॥अधास
वीरैर्दशभिर्वियूयाःइत्यथापिकस्यचिद्भावस्याचिख्यासा॥न
मृत्युरासीदमृतंनतर्हितमऽआसीत्तमसागूल्हमग्रे॥अथापि
परिदेवनाकस्माच्चिद्भावात्॥सुदेवोऽअद्यप्रपतेदनावृत्॥न २
विजानामियदिवेदमस्मीत्यथापिनिंदाप्रशंसे॥केवलाघोभ

वतिकेवलादी॥भोजस्येदंपुष्करिणीववेश्मेत्येवमक्षसूक्तेद्यूत
निंदाचकृषि॥प्रशंसाचैवमुच्चावचैरभिप्रायैर्ऋषीणांमंत्रदृष्ट
योभवंति॥३॥तद्येऽनादिष्टदेवतामंत्रास्तेषुदेवतोपपरीक्षा
यद्देवतःसयज्ञोवायज्ञांगंवातद्देवताभवंत्यथान्यत्रयज्ञात्प्रा
जापत्याऽइतियाज्ञिकानाराशंसाऽइतिनैरुक्ताःअपिवासाका
मदेवतास्यात्प्रायोदेवतावास्तिह्याचारोबहुलंलोकेदेवदेव
त्यमतिथिदेवत्यंपितृदेवत्यंयाज्ञदैवतोमंत्रःइत्यपिह्यदेवता
देवतावस्तूयंतेयथाश्वप्रभृतीन्योषधिपर्यंतानि॥४॥अथाप्य

Digitized by Vaidika Bharata/Suparna Trust, Maujpur, New Delhi.

२ शेषोहंह्यनिसन्नमन्येतागंतून्निवार्थानांदेवतानांप्रत्यक्षदृश्यमे
तद्भवतिमाहाभाग्याद्देवतायाःऽएकःऽआत्माबहुधास्तूयतेऽए
कस्यात्मनोन्येदेवाः प्रत्यंगानिभवंत्यपिचसत्वानांप्रकृतिभू
मभिःऽऋषयःस्तुवंतीत्याहुःप्रकृतिःसार्वनाम्न्याच्चेतरेतरज
न्मानोभवंतीतरेतरप्रकृतयःकर्मजन्मानःऽआत्मजन्मानः
आत्मैवैषांरथोभवत्यात्माश्वाऽआत्मायुधमात्मेषवःऽआत्मा
सर्वंदेवस्यदेवस्य॥५॥सप्तमस्यप्रथमःपादः॥ ॥१॥तिस्रःऽए ३
वदेवताऽइतिनैरुक्ताःऽअग्निःपृथिवीस्थानोवायुर्वेंद्रोवांत

रिक्षस्थानःसूर्योद्युस्थानस्तासांमाहाभाग्यादेकैकस्याःऽअपि
बहूनिनामधेयानिभवंत्यपिवाकर्मपृथक्त्वाद्यथाहोताध्वर्युर्ब्र
ह्मोद्गातेत्यप्येकस्यसतोपिवापृथगेवस्युःपृथग्धिस्तुतयोभवं
तितथाभिधानानियथोऽएतत्कर्मपृथक्त्वादितिबहवोपिविभ
ज्यकर्माणिकुर्युस्तत्रसंस्थानैकत्वंसंभोगैकत्वंचोपेक्षितव्यंय
थापृथिव्यांमनुष्याःपशवोदेवाःऽइतिस्थानैकत्वंसंभोगैकत्वंच
दृश्यतेयथापृथिव्याःपर्जन्येनचवाय्वादित्याभ्यांचसंभोगोग्निना
चेतरस्यलोकस्यतत्रैतंनरराष्ट्रमिव॥१॥६॥ऽअथाकारचिन्तनं

५ देवतानांपुरुषविधास्युरित्येकंचेतनावद्वद्धिस्तुतयोभवंतित
थाभिधानान्यथापिपौरुषविधिकैरंगैःसंस्तूयंते॥ऋष्वातऽइंद्र
स्थविरस्यबाहूयत्संगृभ्णामघवन्काशिरित्ते॥अथापिपौरुष
विधिकैर्द्रव्यसंयोगैः॥आद्वाभ्यांहरिभ्यामिंद्रयाहि॥कल्याणीर्जा
यासुरणंगृहेते॥अथापिपौरुषविधिकैःकर्मभिः॥अद्धीद्रपिब
चप्रस्थितस्य॥आश्रुत्कर्णश्रुधीहवं॥७॥अपुरुषविधास्युरि
त्यपरमपितुयद्दृश्यतेपुरुषविधंतद्यथाग्निर्वायुरादित्यःपृथि ५
वीचंद्रमाऽइतियथोऽएतच्चेतनावद्वद्धिस्तुतयोभवंतीत्यचे

तनान्यप्येवंस्तूयंतेयथाक्षप्रभृतीन्योषधिपर्यंतानियथोऽए
तत्पौरुषविधिकैरंगैःसंस्तूयंतऽइत्यचेतनेष्वप्येतद्भवत्यभि
क्रंदंतिहरितेभिरासभिरितिग्रावस्तुतिर्यथोऽएतत्पौरुषविधि
कैर्द्रव्यसंयोगैरित्येतदपितादृशमेवसुखंरथंयुयुजेसिंधुर
श्विनमितिनदीस्तुतिर्यथोऽएतत्पौरुषविधिकैःकर्मभिरित्येत
दपितादृशमेवहोतुश्चित्पूर्वेहविरद्यमाशतेतिग्रावस्तुतिरेवा
पिवोभयविधास्युरपिवापुरुषविधानामेवसतांकर्मात्मान
ऽएतेस्युर्यथायज्ञोयजमानस्यैषचाख्यानसमयः॥८॥सप्त

Digitized by Vaidika Bharata/Suparna Trust, Maujpur, New Delhi.

५ मस्य द्वितीयः पादः॥ ॥३॥ तिस्र एव देवता इत्युक्तं पुरस्तात्ता
सां भक्तिसाहचर्यं व्याख्यास्यामो अथैतान्यग्निभक्तीन्ययं लोकः प्रा
तःसवनं वसंतो गायत्री त्रिवृत्स्तोमो रथंतरं साम ये च देवगणाः
समाम्नाताः प्रथमे स्थाने अग्नायी पृथिवी इळेति स्त्रियो अथास्य कर्म व
हनं च हविषामावाहनं च देवतानां यच्च किंचिद्दार्ष्टिविषयिकमग्नि
कर्मैव तदथास्य संस्तविका देवा इंद्रः सोमो वरुणः पर्जन्य ऋ
तवः आग्नावैष्णवं च हविर्न त्वृक्संस्तविकी दशतयीषु विद्यते अथा ५
प्याग्नापौष्णं हविर्न तु संस्तवस्तत्रैतां विभक्तस्तुतिमृचमुदाहरंति

॥१॥१२॥ पूषा त्वेतश्च्यावयतु प्र विद्वाननष्टपशुर्भुवनस्य गोपाः।
स त्वैतेभ्यः परि ददत्पितृभ्योऽग्निर्देवेभ्यः सुविदत्रियेभ्यः॥ पूषा त्वे
तः प्रच्यावयतु विद्वाननष्टपशुर्भुवनस्य गोपा इत्येष हि सर्वेषां
भूतानां गोपायिता स त्वैतेभ्यः परिददत्पितृभ्य इति सांशयि
कस्तृतीयः पादः पूषा पुरस्तात्तस्यान्वादेश इत्येकमग्निरुपरि
ष्टात्तस्य प्रकीर्तनेत्युपरं अग्निर्देवेभ्यः सुविदत्रियेभ्यः॥ सुवि
दत्रं धनं भवति विंदतेर्वैकोपसर्गाद्ददातेर्वा स्याद्द्व्युपसर्गात्॥
॥२॥१४॥ अथैतानींद्रभक्तीन्यंतरिक्षलोको माध्यंदिनं सवनं ग्री

Takshashila Project

६ ष्टस्त्रिष्टुप्छंदःपंचदशःस्तोमोबृहत्सामयेचदेवगणाःसमाम्नाताम
ध्यमेस्थानेयाश्चस्त्रियोयश्चास्यकर्मरसानुप्रदानंवृत्रवधोय
चकाचिद्बलकृतिरिंद्रकर्मैवतदथास्यसंस्तविकादेवाःअ
ग्निःसोमोवरुणःपूषाबृहस्पतिर्ब्रह्मणस्पतिःपर्वतःकुत्सो
विष्णुर्वायुरथापिमित्रोवरुणेनसंस्तूयतेपूष्णारुद्रेणचसो
मोवायुनाचपूषावातेनचपर्जन्यः॥३॥११॥अथैतान्यादि
त्यभक्तीन्यसौलोकस्तृतीयसवनंवर्षाजगतीसप्तदशःस्तो ६
मोवैरूपंसामयेचदेवगणाःसमाम्नाताउत्तमेस्थानेयाश्च

स्त्रियोयश्चास्यकर्मरसादानंरश्मिभिश्चरसधारणंयच्चकिंचित्प्र
वल्हितमादित्यकर्मैवतच्चंद्रमसावायुनासंवत्सरेणेतिसंस्त
वः॥४॥१२॥एतेष्वेवस्थानव्यूहेष्वृतुछंदस्तोमपृष्ठस्यभक्ति
शेषमनुकल्पयीतशरदनुष्टुबेकविंशःस्तोमोवैराजंसामे
तिपृथिव्यायतनानिहेमंतःपंक्तिस्त्रिणवःस्तोमःशाक्वरंसामे
त्यंतरिक्षायतनानिशिशिरोऽतिछंदास्त्रयस्त्रिंशःस्तोमोरैवतं
सामेतिद्युस्थानानि॥५॥१३॥मंत्रामननाच्छंदांसिछादनाद्यजु
र्यजतेःसामसंमितमृचास्यतेर्वाऋचासममंमेनइतिनैदानाः

Digitized by Vaidika Bharata/Suparna Trust, Maujpur, New Delhi.

७ यत्री गायतेः स्तुतिकर्मणः त्रिगमना वा विपरीता गायतो मुखा
दुदपतदिति च ब्राह्मणं ॥ ६ ॥ १४ ॥ उष्णिगुत्स्नाता भवति स्निह्यते
र्वा स्यात्कांतिकर्मणः ऽ उष्णीषिणी वेत्यौपमिकमुष्णीषं स्नाय
तेः ककुप् ककुभिनी भवति ककुप् च कुब्जश्च कुजतेर्वोब्जतेर्वानुष्टु
बनुष्टोभनाद्गायत्रीमेव त्रिपदां सतीं चतुर्थेन पादेनानुष्टो
न भतीति च ब्राह्मणं ॥ ७ ॥ १५ ॥ बृहती परिबर्हणात्पंक्तिः पंचपदा
त्रिष्टुप् स्तोभत्युत्तरपदा का तु त्रिता स्यात्तीर्णतमं छंदस्त्रिवृद्व ७
ज्रस्तस्य स्तोभतीति वा यत्त्रिरस्तोभत्तत्त्रिष्टुभस्त्रिष्टुप्त्वमि

ति विज्ञायते ॥ ८ ॥ १६ ॥ जगती गततमं छंदो जलचरगतिर्वा
जल्गल्यमानोऽसृजदिति च ब्राह्मणं विराड्विराजनाद्वा विराधना
द्वा विप्रापणाद्वा विराजनात्संपूर्णाक्षरा विराधनादूनाक्षरा वि
प्रापणादधिकाक्षरा पिपीलिकमध्येत्यौपमिकं पिपीलिका पे
लतेर्गतिकर्मणः ॥ ९ ॥ १७ ॥ इतीमा देवता अनुक्रांताः सूक्त
भाजो हविर्भाज ऋग्भाजश्च भूयिष्ठाः काश्चिन्निपातभाजो
ऽथोताभिधानैः संयुज्य हविश्चोदयतीन्द्राय वृत्रघ्न इन्द्रायांहो
मुच इति तान्यप्येके समामनंति भूयांसि तु समाम्नानाद्यत्तु सं

८ विज्ञानभूतंस्यात्प्राधान्यस्तुतितत्समामनेयोतकर्मभिःऋ
षिर्देवतांस्तौतिवृत्रहापुरंदरःऽइतितान्यप्येकेसमामनंतिभू
यांसितुसमाम्नानाद्व्यंजनमात्रंतुतत्तस्याभिधानस्यभवति
यथाब्राह्मणायबुभुक्षितायौदनंदेहिस्नातायानुलेपनंपिपा
सतेपानीयमिति॥१८॥१९॥सप्तमस्यतृतीयःपादः॥ ॥ॐ॥अ
थातोनुक्रमिष्यामोग्निःपृथिवीस्थानस्तंप्रथमंव्याख्यास्या
मोग्निःकस्मादग्रणीर्भवत्यग्रंयज्ञेषुप्रणीयतेंगंनयति ८
सन्नममानोक्नोपनोभवतीतिस्थौलाष्ठीविर्नक्नोपयतिन

स्नेहयतित्रिभ्यःऽआख्यातेभ्योजायतऽइतिशाकपूणिरिताद
क्ताद्दग्धाद्वानीतात्सखल्वेतेरकारमादत्तेगकारमनक्तेर्वादह
तेर्वानीःपरस्तस्यैषाभवति॥१॥२०॥अग्निमीळेपुरोहितंय
ज्ञस्यदेवमृत्विजंहोतारंरत्नधातमं॥अग्निमीळेग्निंयाचा
मीळिरध्येषणाकर्मापूजाकर्मावापुरोहितोव्याख्यातोयज्ञ
स्यदेवोदानाद्वादीपनाद्वाद्योतनाद्वाद्युस्थानोभवतीतिवा
योदेवःसादेवताहोतारंह्वातारंजुहोतेर्होतेत्यौर्णवाभो
रत्नधातमंरमणीयानांधनानांदातृतमंतस्यैषापराभवति

Takshashila Project

९ ॥२॥२०॥ अग्निः पूर्वेभिर्ऋषिभिरीड्यो नूतनैरुत । स देवाँ एह व
क्षति ॥ अग्निर्यः पूर्वैर्ऋषिभिरीडितव्योऽस्माभिश्च नवतरैः स
देवानिहावहत्विति स न मन्येतायमेवाग्निरित्यप्येते उत्तरे ज्यो
तिषी अग्नी उच्येते ततो नु मध्यमः ॥३॥२१॥ अभि प्रवंत समने
व योषाः कल्याण्यः स्मयमानासो अग्निं घृतस्य धाराः समि
धो नसंत ता जुषाणो हर्यति जातवेदाः ॥ अभिनमंत समनस
इव योषाः समनं समननात् संमाननाद्वा कल्याण्यः स्मयमाना ९
सोऽग्निमित्यौपमिकं घृतस्य धारा उदकस्य धाराः समिधो

नसंत नसतिराप्नोतिकर्मा वा नमतिकर्मा वा ता जुषाणो ह
र्यति जातवेदाः हर्यतिः प्रेप्साकर्मा विहर्यतीति समुद्रादूर्मिर्म
धुमाँ उदारदित्यादित्यमुक्तं मन्यंते समुद्राद्ध्येषोऽद्भ्य उदेतीति
च ब्राह्मणमथापि ब्राह्मणं भवत्यग्निः सर्वा देवता इति तस्यो
त्तरा भूयसे निर्वचनाय ॥४॥२२॥ इंद्रं मित्रं वरुणमग्निमाहु
रथो दिव्यः स सुपर्णो गरुत्मान् । एकं सद्विप्रा बहुधा वदंत्य
ग्निं यमं मातरिश्वानमाहुः ॥ इममेवाग्निं महांतमात्मानमेक
मात्मानं बहुधा मेधाविनो वदंतीद्रं मित्रं वरुणमग्निं दिव्यं च

Digitized by Vaidika Bharata/Suparna Trust, Maujpur, New Delhi.

Takshashila Project

२० गरुत्मंतं दिव्यो दिविजो गरुत्मान् गरणवान् गुर्वात्मा महात्मेति
वा यस्तु सूक्तं भजते यस्मै हविर्निरुप्यते यमेव सोग्निर्निपात
मेवैते ऽउत्तरे ज्योतिषी ऽएतेन नामधेयेन भजेते ॥ ५ ॥ २३ ॥ स
प्तमस्य चतुर्थपादः ॥ ॥ ७ ॥ जातवेदाः कस्माज्जातानि वेद जा
तानि वैनं विदुर्जाते जाते विद्यत इति वा जातवित्तो वा जातध
नो जातविद्यो वा जातप्रज्ञानो यत्तज्जातः पशूनविंदत तज्जातवे
दसो जातवेदस्त्वमिति च ब्राह्मणं तस्मात्सर्वानृतून्पशवो २०
ग्निमभिसर्पंतीति च तस्यैषा भवति ॥ १ ॥ २४ ॥ जातवेदसे सुन

वाम सोममरातीयतो निदहाति वेदः । स नः पर्षदति दुर्गाणि
विश्वा नावेव सिंधुं दुरितात्यग्निः ॥ जातवेदसः इति जातवेद
सां चैवं जातवेदसे र्चाय सुनवाम सोममिति प्रसवायाभिष
वाय सोमं राजानममृतमरातीयतो यज्ञार्थमनिस्मो निदहा
ति निश्चयेन दहति भस्मीकरोति सोमो ददद्दिसुर्थः स नः प
र्षदति दुर्गाणि विश्वानि दुर्गमानि स्थानानि नावेव सिंधुं नावा
सिंधुं सिंधुं नावा नदीं जलदुर्गं महाकूलां तारयति दुरितात्य
ग्निरिति दुरितानि तारयति तस्यैषापरा भवति ॥ २ ॥ २५ ॥

Digitized by Vaidika Bharata/Suparna Trust, Maujpur, New Delhi.

२१ प्रनूनंजातवेदसमश्वंहिनोतवाजिनं॥इदंनोबर्हिरासदे॥प्र
हिणुतजातवेदसंकर्मभिःसमश्नुवानमपिवोपमार्थेस्याद
श्वमिवजातवेदसमितीदंनोबर्हिरासीदत्त्वितितदेतदेक
मिवजातवेदसंगायत्रंतृचंदशतयीषुविद्यतेयत्तुकिंचिदा
ग्नेयंतज्जातवेदसानांस्थानेयुज्यतेसनमन्येतायमेवाग्निरि
त्यप्येतेऽउत्तरेज्योतिषीजातवेदसाऽउच्येतेततोनुमध्यमः।
अभिप्रवंतसमनेवयोषाऽइतितत्पुरस्ताद्व्याख्यातमथासा
वादित्यऽउदुत्यंजातवेदसमितितदुपरिष्टाद्व्याख्यास्यामो। २१

यस्तुसूक्तंभजतेयस्मैहविर्निरुप्यतेयमेवसोग्निर्जातवेदा
निपातमेवैतेऽउत्तरेज्योतिषीएतेननामधेयेनभजेते॥१९
॥२०॥सप्तमस्यपंचमःपादः॥ ॥ॐवैश्वानरःकस्माद्विश्वान्न
रान्नयंतिविश्वऽएनंनरानयंतीतिवापिवाविश्वानरऽएवस्या
त्प्रत्यृतःसर्वाणिभूतानितस्यवैश्वानरस्तस्यैषाभवति॥१
२१॥वैश्वानरस्यसुमतौस्यामराजाहिकंभुवनानामभिश्रीः।
इतोजातोविश्वमिदंविचष्टेवैश्वानरोयततेसूर्येण॥इतोजा
तःसर्वमिदमभिविपश्यतिवैश्वानरःसंयततेसूर्येणराजाय

Takshashila Project

१२ सर्वेषांभूतानामग्निरग्रणीर्यस्तस्यवयंवैश्वानरस्यकल्याण्यां
मतौस्यामेतितत्कोवैश्वानरोमध्यमऽइत्याचार्यावर्षकर्मणा
ह्येनंस्तौति॥२॥२८॥प्रनूमहित्वंवृषभस्यवोचंयंपूरवोवृत्र
हणंसचंते।वैश्वानरोदस्युमग्निर्जघन्वाँऽअधूनोत्काष्ठाऽअव
शंबरंभेत्॥प्रब्रवीमितन्महित्वंमहाभाग्यंवृषभस्यवर्षितु
रपांयंपूरवःपूरयितव्यामनुष्यावृत्रहणंमेघहनंसचंतेसे
वंतेवर्षकामादस्युर्दस्यतेःक्षयार्थादुपदस्यंत्यस्मिन्रसाऽ १२
उपदासयतिकर्माणितमग्निर्वैश्वानरोघ्नन्नवाधूनोदपःका

ष्ठाऽअभिनच्छंबरंमेघमथासावादित्यऽइतिपूर्वेयाज्ञिकाः॥३॥
२९॥एषांलोकानांरोहेणसवनानांरोहआम्नातोरोहात्प्रत्य
वरोहश्चिकीर्षितस्तामनुकृतिंहोताग्निमारुतेशस्त्रेवैश्वान
रीयेणसूक्तेनप्रतिपद्यतेसोपिनस्तोत्रियमाद्रियेताग्नेयोहिभ
वतिततऽआगच्छतिमध्यस्थानादेवतारुद्रंचमरुतश्चततोग्नि
मिहस्थानमत्रैवस्तोत्रियंशंसति॥४॥३०॥अथापिवैश्वानरी
योद्वादशकपालोभवत्येतस्यहिद्वादशविधंकर्माथापिब्राह्म
णंभवत्यसौवाऽआदित्योग्निर्वैश्वानरऽइत्यथापिनिवित्सौर्य

Digitized by Vaidika Bharata/Suparna Trust, Maujpur, New Delhi.

१३ वैश्वानरीभवत्यायोद्यांभास्यापृथिवीमित्येषहिद्यावापृथिव्यावा
भासयत्यथापिछांदोमिकंसूक्तंसौर्यंवैश्वानरंभवतिदिविपृ
ष्ठोऽअरोचतेत्येषहिदिविपृष्ठोऽअरोचतेत्यथापिहविष्यांती
यंसूक्तंसौर्यंवैश्वानरंभवति॥५॥२४॥अयमेवाग्निर्वैश्वान
रऽइतिशाकपूणिर्वैश्वानरावेतेऽउत्तरेज्योतिषीवैश्वानरोयं
यत्तास्मांजायतेकथन्वयमेतास्मांजायतऽइतियत्रवैद्युतः
शरणमभिहंतियावदनुपात्तोभवतिमध्यमधर्मैवतावद्भ २३
वत्युदकेंधनःशरीरोपशमनऽउपादीयमानऽएवायंसंपद्यत

ऽउदकोपशमनःशरीरदीप्तिः॥६॥२५॥अथादित्यादुदीचिप्रथ
मसमावृत्तऽआदित्येकंसंवामणिंवापरिमृज्यप्रतिस्वरेयत्रशु
ष्कगोमयमसंस्पर्शयंधारयतितत्प्रदीप्यतेसोयमेवसंपद्यतेत
थाप्याह॥वैश्वानरोयततेसूर्येणेति॥नचपुनरात्मनात्मासंय
ततेन्येनैवान्यःसंयततऽइतऽइममादधात्यमुतोमुष्यरश्मयः
प्रादुर्भवंतीतोस्यार्चिषस्तयोर्भासोःसंसंगंदृष्ट्वैवमवक्ष्यत्॥
॥७॥२६॥अथयान्येतान्यौत्तमिकानिसूक्तानिभागानिवासावि
त्राणिवापौष्णानिवावैश्वदेवानिवातेषुवैश्वानरीयाःप्रवादाऽ

Digitized by Vaidika Bharata/Suparna Trust, Maujpur, New Delhi.

Takshashila Project

१४ अत्रविष्णुनादित्यकर्मणाचैनमस्तौव्यन्नित्सुदेवीत्यस्तमेवी
तिविपर्येषीत्याग्नेयेष्वेवहिसूक्तेषुवैश्वानरीयाःप्रवादाभवं
त्यग्निकर्मणाचैनंस्तौतीतिदहसीतिवहसीतिपचसीतियथो
ऽएतद्वर्षकर्मणाचैनंस्तौतीत्यस्मिन्नप्येतदुपपद्यते॥८॥२४॥
समानमेतदुदकमुच्चैत्यवचाहभिः॥भूमिंपर्जन्याजिन्वंतिदि
वंजिन्वंत्यग्नयः॥इतिसानिगदव्याख्याता॥९॥२५॥सप्तमस्य
षष्ठःपादः॥ ॥ॐ॥कृष्णंनियानंहरयःसुपर्णाऽअपोवसाना
दिवमुत्पतंति।तऽआववृत्रन्त्सदनादृतस्यादिद्घृतेनपृथिवीव्यु १४

द्यते॥कृष्णंनिरयणंरात्रिरादित्यस्यहरयःसुपर्णाहरणाऽआ
दित्यरश्मयःस्तेयदामुतोर्वांचःपर्यावर्त्ततेसहस्थानादुदक
स्यादित्यादथघृतेनोदकेनपृथिवीव्युघतेघृतमित्युदकनाम
जिघर्त्तेःसिंचतिकर्मणोथापिब्राह्मणंभवत्यग्निर्वाऽइतोवृष्टिं
समीरयतिधामछद्दिवभूत्वावर्षतिमरुतःसृष्टांवृष्टिंनयं
तियदासावादित्योग्निंरश्मिभिःपर्यावर्त्ततेथवर्षतीतियथोऽ
एतदेहात्मस्त्रवरोहःश्विकीर्षितऽइत्याम्नायवचनादेतद्भवति
यथोऽएतत्॥१०॥२६॥वैश्वानरीयोद्वादशकपालोभवतीत्यनि

Digitized by Vaidika Bharata/Suparna Trust, Maujpur, New Delhi.

१५ र्वचनं कपालानि भवंत्यस्ति हि सोऽयं एककपालः पंचकपाल
श्चयथोऽएतद्ब्राह्मणं भवतीति वक्तुं भक्तिवादीनि हि ब्राह्मणा
नि भवंति पृथिवी वैश्वानरः संवत्सरो वैश्वानरो ब्राह्मणो वैश्वा
नरःऽइति यथोऽएतन्निविसौर्यं वैश्वानरी भवतीत्यस्यैव साभ
वतियो विश्नो मानुषीभ्यो दीदेदित्येष हि विश्नो मानुषीभ्यो दी
दयति यथोऽएतछांदोमिकं सूक्तं सौर्यं वैश्वानरं भवतीत्य
स्यैवतद्भवति जमदग्निभिराहुतयैःऽइति जमदग्नयः प्रजमि १५
ताग्नयो वा प्रज्वलिताग्नयो वा तैराहुतो भवति यथोऽएतद्

विश्वांऽतीयं सूक्तं सौर्यं वैश्वानरं भवतीत्यस्यैवतद्भवति ॥२
२॥ हविष्पांतमजरं स्वर्विदि दिविस्पृश्याहुतं जुष्टमग्नौ ॥ तस्य
भर्मणे भुवनाय देवा धर्मणे कं स्वधया पप्रथंत ॥ हविर्यंसा
नीयमजरं सूर्यविदि दिविस्पृश्याहुतं जुष्टमग्नौ तस्य भरणा
य च भावनाय च धारणाय चैतेभ्यः सर्वेभ्यः कर्मभ्यः इमम
ग्निमन्नेनापप्रथंत स्वधयाप्याहा ॥३॥२८॥ अपामुपस्थे महिषा
ऽअगृभ्णत विशो राजानमुपतस्थुर्ऋग्मियं ॥ आ दूतोऽअग्निमभ
रद्विवस्वतो वैश्वानरं मातरिश्वा परावतः ॥ अपामुपस्थेऽउप

Digitized by Vaidika Bharata/Suparna Trust, Maujpur, New Delhi.

२६ स्थाने महत्यंतरिक्षलोकऽआसीनामहांतऽइति वागत्कृत्नमा
ध्यमकादेवगणविशःऽइवराजानमुपतस्थुःऽग्निमियमृगर्थां श्वां
नमितिवार्चनीयमितिवाहरयंइतोदेवानांविवस्वतऽआदि
त्याद्विवस्वान्विवासनवान्प्रेरितवेतः परागतात्वास्याग्नेर्वैश्वा
नरस्यमातरिश्वानमाहर्त्तारमाहमातरिश्वावायुर्मातर्यंतरि
क्षेश्वसीतिमातर्याश्वनितीतिवाथैनमेतामांसर्वाणिस्था
नान्यभ्यापादंस्तौति॥४॥२६॥ मूर्द्धानुवोभवतिनक्तमग्निस्ततः २६
सूर्योजायतेप्रातरुद्यन्॥ मायामूतुयज्ञियानामेतामपोयत्तू

णिश्चरतिप्रजानन्॥ मूर्द्धामूर्द्धमस्मिन्धीयतेमूर्द्धायः सर्वेषां
भूतानांभवतिनक्तमग्निस्ततः सूर्योजायतेप्रातरुद्यन्सऽए
वप्रज्ञांत्वेतांमन्यंतेयज्ञियानांदेवानांयज्ञसंपादिनामपो
यत्कर्म्मचरतिप्रजानन्सर्वाणिस्थानान्यनुसंचरतेत्वरमाण
स्तस्योत्तराभूयसेनिर्वचनाय॥५॥४०॥ स्तोमेनहिदिविदेवा
सोऽअग्निमजीजनंछक्तिभीरोदसिप्रां॥ तमूऽअकृण्वंत्रेधा
भुवेकंसऽओषधीः पचतिविश्वरूपाः॥ स्तोमेनहियंदिविदेवा
ऽअग्निमजनयन्कर्मभिर्धीवापृथिव्योः पूरणंतमकुर्वंस्त्रेधा

१७ न्नावायपृथिव्यामंतरिक्षेदिवीतिशाकपूणिर्यदस्यदिवितृती
यंतदसावादित्यइतिब्राह्मणंतदस्तुतीकृत्यस्तौत्यथैनमेतया
दित्यीकृत्यस्तौति॥५॥४२॥यदेदेनमदधुर्यज्ञियासोदिविदे
वाःसूर्यमादितेयं।यदाचरिष्णूमिथुनावभूतामादित्प्राप
श्यन्भुवनानिविश्वा॥यदैनमदधुर्यज्ञियाःसर्वेदिविदेवाःसू
र्यमदितेःपुत्रंयदाचरिष्णूमिथुनौप्रादुरभूतांसर्वदासहचा
रिणावुषाश्चादित्यश्चमिथुनौकस्मान्मिनोतिश्रयतिकर्माथु १७
ऽइतिनामकरणस्थकारोवानयतिःपरोवनिर्वासमाश्रिता

वन्योन्यंनयतोवनुतोवामनुष्यमिथुनावप्येतस्मादेवमेथं
तावन्योन्यंवनुतऽइतिवाथैनमेतयाग्नीकृत्यस्तौति॥७॥४३॥
यत्रावदेतेऽअवरःपरश्चयज्ञन्योःकतरोनौविवेद।आशेकु
रिःसधमादंसखायोनसंतयज्ञमिदंविवोचत्॥यत्रविव
देतेदैव्यौहोतारावयंचाग्निरसौचमध्यमःकतरोनौयज्ञे
भूयोवेदेस्याशाकुर्वंतिलसहमदनंसमानख्यानाऽऋत्वि
जस्तेषांयज्ञंसमाश्नुवानानांकोनऽइदंविवक्ष्यतीतितस्मो
तरांभूयसेनिर्वचनाय॥८॥४४॥यावन्मात्रमुषसोनप्रती

Takshashila Project

१८ कंसुपर्ण्योवसंतेमातरिश्वः॥तावद्दधात्युपयज्ञमायन्ब्राह्म
णोहोतुरवरोनिषीदन्॥यावन्मात्रमुषसःप्रत्यक्षंभवतिप्र
तिदर्शनमितिवास्त्युपमानस्यसंप्रत्यर्थेप्रयोगइहेवनिधे
हीतियथासुपर्ण्यःसुपतनाःएतारात्रयोवसतेमातरिश्वं
ज्योतिर्वर्णस्यतावदुपदधातियज्ञमागच्छन्ब्राह्मणोहोतास्या
ग्नेर्होतुरवरोनिषीदन्होतृजपस्त्वमग्नेवैश्वानरीयोभवति
देवसवितरेतंत्वावृणतेऽग्निंहोत्रायसहपित्रावैश्वानरेणे १८
तीममेवाग्निंसवितारमाहसर्वस्यप्रसवितारंमध्यमंवोत्त

मंवापितरंयस्तुसूक्तंभजतेयस्मैहविर्निरुप्यतेयमेवसो
ग्निर्वैश्वानरोनिपातमेवैतेउत्तरेज्योतिषीएतेननाम
धेयेनभजेतेभजेते॥२॥४४॥सप्तमस्यसप्तमःपादः॥॥इ
तियास्काचार्यनिरुक्तेसप्तमोऽध्यायः॥७॥ ॥हरिःॐ॥द्र
विणोदाःकस्माद्धनंद्रविणमुच्यतेयदेनमभिद्रवंतिबलंवा
द्रविणंयदेनेनाभिद्रवंतितस्यदाताद्रविणोदास्तस्यैषाभव
ति॥१॥द्रविणोदाद्रविणसोग्रावहस्तासोऽअध्वरे॥यज्ञेषुदेव
मीळते॥द्रविणोदायस्त्वंद्रविणसइतिद्रविणसादिनइति
ल

Digitized by Vaidika Bharata/Suparna Trust, Maujpur, New Delhi.

१९ वा द्रविणसा निनऽइति वा द्रविणसस्तस्मात्पिबत्विति वा ॥ यु
ज्ञेषु देवमीळते । याचंति स्तुवंति वर्द्धयंति पूजयंतीति वा तत्को
द्रविणोदाऽइंद्रऽइति क्रौष्टुकिः स बलधनयोर्दातृतमस्तस्य च स
र्वा बलकृतिरोजसो जातमुत मन्यऽएनमिति चाहाथाप्यग्निं
द्राविणोदसमाहैष पुनरेतस्माज्जायते । योऽअश्मनोरंतरग्निं
जजानेत्यपि निगमो भवत्यथाप्यृतुयाजेषु द्राविणोदसाः प्र
वादा भवंति तेषां पुनः पात्रस्येंद्रपानमिति भवत्यथाप्येनं सो १९
मपानेन स्तौत्यथाप्याह द्रविणोदाः पिबतु द्राविणोदसऽइति

॥२॥ अयमेवाग्निर्द्रविणोदाऽइति शाकपूणिराग्नेयेष्वेव
हि सूक्तेषु द्राविणोदसाः प्रवादा भवंति । देवाऽअग्निंधारयं
द्रविणोदामित्यपि निगमो भवति यथोऽएतत्स बलधनयो
र्दातृतमऽइति सर्वासु देवतास्वैश्वर्यं विद्यते यथोऽएतदोज
सो जातमुत मन्यऽएनमिति चाहेत्ययमप्यग्निरोजसा ब
लेन मथ्यमानो जायते तस्मादेनमाह सहसस्पुत्रं सहसः स
सूनुं सहसो यहुं यथोऽएतदग्निं द्राविणोदसमाहेत्यृत्विजो
ऽत्र द्रविणोदसऽउच्यंते हविषो दातारस्ते चैनं जनयंति ॥ स

Takshashila Project

२० षीणां पुत्रो ऽ अधिराजः ऽ एषः ऽ इत्यपि निगमो भवति यथो ऽ एतत्से
वां पुनः पात्रस्थेंद्रपानमिति भवतीति भक्तिमात्रं तद्भवति यथा
वायव्यानीति सर्वेषां सोमपात्राणां यथो ऽ एतत्सोमपात्रे
ने स्तौतीति तस्मिन्नप्येतदुपपद्यते । सोमं पिब मंदसानो गण
श्रिभिरिति यथो एतद्विनोदः पिबतु द्रविणोदसः ऽ इत्यस्य
वतद्भवति ॥ १२ ॥ मेद्यंतु ते वह्नयो येभिरीयसे ऽरिषण्यन्वीळय
स्वा वनस्पते । आयूया धृष्णो ऽ अभिगूर्या त्वं नेष्ट्रात्सोमं द्रवि २०
णोदः पिब ऋतुभिः । मेद्यंतु ते वह्नयो वोढारो यैर्यास्यरिष्य

न्वीळयस्वा वनस्पते आयूय धृष्णो ऽ अभिगूर्य त्वं नेष्ट्रीयाद्धिष्ण्याद्धिष्ण्यो धि
षण्णो धिषणा भवति धिषणा वाग्धिषेर्दधात्यर्थे धीसादिनीति वा
धीसानिनीति वा वनस्पत ऽ इत्येनमाह एष हि वनानां पाता वा
पालयिता वा वनं वनोतेः पिब ऋतुभिः कालैः ॥ १३ ॥ अष्टमस्य
प्रथमः पादः ॥ ॥ ई ॥ अथात ऽ आप्रियः ऽ आप्रियः कस्मादाप्नो
तेः प्रीणातेर्वा आप्रीभिराप्रीणातीति च ब्राह्मणं तासामिध्मः प्र
थमागामी भवति इध्मः समिंधनात्तस्यैषा भवति ॥ १ ॥ समि
द्धो ऽद्य मनुषो दुरोणे देवो देवान्यजसि जातवेदः ऽ आ च व

Digitized by Vaidika Bharata/Suparna Trust, Maujpur, New Delhi.

Takshashila Project

२१ हमित्रमहश्चिकित्वां त्वं दूतः कविरसि प्रचेताः ॥ समिद्धोऽद्य
मनुष्यस्य मनुष्यस्य गृहे देवो देवान्यजसि जातवेद आ च व
ह मित्रमहश्चिकित्वांश्चेतनावांस्त्वं दूतः कविरसि प्रवृद्धचेता
यज्ञेध्मः इति कात्थक्योऽग्निरिति शाकपूणिस्तनूनपादि
त्यनन्तरायाः प्रजाया नामधेयं निर्णततमा भवति गौरत्र तन्
रुच्यते ततोऽस्यां भोगास्तस्याः पयो जायते पयस आज्यं
जायतेऽग्निरिति शाकपूणिरापोऽत्र तन्व उच्यन्ते ततोऽन्तरि २१
क्षे ताभ्य ओषधिवनस्पतयो जायन्ते ओषधिवनस्पतिभ्य

एष जायते तस्यैष भवति ॥ २ ॥ तनूनपात्पथ ऋतस्य या
नान्मध्वा समञ्जन्स्वदया सुजिह्व । मन्मानि धीभिरुत यज्ञमृन्ध
न्देवत्रा च कृणुह्यध्वरं नः ॥ तनूनपात्पथ ऋतस्य यानान्य
ज्ञस्य यानान्मधुना समञ्जन्स्वदय कल्याणजिह्व मननानि च
नो धीभिर्यज्ञं च समर्द्धय देवान्नो यज्ञं गमय नराशंसो यज्ञ
इति कात्थक्यो नरा अस्मिन्नासीनाः शंसन्त्यग्निरिति शाक
पूणिर्नरैः प्रशस्यो भवति तस्यैष भवति ॥ ३ ॥ नराशंसस्य
स्य महिमानमेषामुपस्तोषाम यजतस्य यज्ञैः ॥ ये सुक्रत

Digitized by Vaidika Bharata/Suparna Trust, Maujpur, New Delhi.

Takshashila Project

२२ वः शुच्चयोधियंधाः स्वदंतिदेवाऽउभयानिहव्या॥ नराशंसस्य
महिमानमेषामुपस्तुमोयज्ञियस्ययज्ञैर्येसुकर्माणः शुचयो
धियंधारयितारः स्वदयंतुदेवाऽउभयानिहवींषिसोमंचेत
राणिचेतिवातांत्राणिचावापिकानिचेतिवेद्यइहस्तुतिक
र्मणइंधतेर्वातस्यैषान्नवति॥४॥८॥ आजुह्वानईड्योवंद्यश्चा
याह्यग्नेवसुभिः सजोषाः॥ त्वंदेवानामसियह्वहोतासऽएनान्
यक्षीषितोयजीयान्॥ आह्वयमानईडितोवंदितव्यश्चाया २२
ह्यग्नेवसुभिः सहजोषणः त्वंदेवानामसियह्वहोतायह्वइति

लि २

हैं

महतोनामधेयंजातश्चहूतश्चान्नवति। सऽएनान्यक्षीषितो
यजीयान्॥ इषितः प्रेषितइतिवाधीष्टइतिवायजीयान्यष्टृत
रोबर्हिः परिवेषणत्रस्यैषान्नवति॥५॥९॥ प्राचीनंबर्हिः प्रदि
शापृथिव्यावस्तोरस्यावृज्यतेऽअग्रेऽअह्नां॥ व्युप्रथतेवितरंव
रीयोदेवेभ्योऽअदितयेस्योनं॥ प्राचीनंबर्हिः प्रदिशापृथिव्या
वसनायास्याः प्रवृज्यतेऽअग्रेऽअह्नांबर्हिः पूर्वाह्णेतद्विप्रथ
तेविकीर्णतरमितिवाविस्तीर्णतरमितिवावरीयोवरतर
मुरुतरंवादेवेभ्यश्चादितयेचस्योनंस्योनमितिसुखनाम

Digitized by Vaidika Bharata/Suparna Trust, Maujpur, New Delhi.

२

२२ स्वतेर्वा स्यंते तत्सेवितव्यं भवतीति वा द्वारो जवतेर्वा द्रवतेर्वा वा

रयतेर्वा तासामेषा भवति ॥ ६ ॥ १० ॥ व्यचस्वतीरुर्विया विश्र

यंतां पतिभ्यो न जनयः शुंभमानाः । देवीर्द्वारो बृहतीर्विश्वमि

न्वा देवेभ्यो भवत सुप्रायणाः ॥ व्यचस्वत्यऽउरुत्वेन विश्रयं

तां पतिभ्यऽइव जायाऽऊरू मैथुने धर्मे शुंभमाना अवर

तरसंगमम् ऊरू देव्यो द्वारो बृहत्यो महत्यो विश्वमिन्वा विश्वमाभि

रेति यज्ञे गृहद्वारऽइति कात्थक्यो ऽग्निरिति शाकपूणिरुषासा २२

नक्तोषाश्च नक्ता चोषा व्याख्याता नक्तेति रात्रिनामानक्ति

भूतान्यवश्यायेनापि वा नक्ता व्यक्तवर्णा तयोरेषा भवति ॥ ७

॥ ११ ॥ आ सुष्वयंती यजते उपाके उषासानक्ता सदतां नि

योनौ । दिव्ये योषणे बृहती सुरुक्मे अधि श्रियं शुक्रपिशं द

धाने ॥ सेष्मीयमाणेऽइति वा सुष्वापयंत्याविति वासीदता

मिति वा न्यासीदतामिति वा यज्ञियेऽउपक्रांते दिव्ये योषणे बृ

हत्यौ महत्यौ सुरुक्मे सुरोचनेऽअधिदधाने शुक्रपेशसं श्रियं

शुक्रं शोचतेर्ज्वलतिकर्मणः पेशऽइति रूपनाम पिंशतेर्वि

पिंशितं भवति दैव्या होतारा दैव्यौ होतारौ अयं चाग्निरसौ

Takshashila Project

२४ चमध्वमुःस्तयोरेवान्नवेति॥८॥१२॥दैव्याहोताराप्रथमासु
वाचामिमानायज्ञंमनुषोयजध्यै।प्रचोदयंताविदथेषुकारू
प्राचीनंज्योतिःप्रदिशादिशंता॥दैव्योहोतारौप्रथमौसुवाचौ
निर्मिमानौयज्ञंमनुष्यस्ययजनायप्रचोदयमानौयज्ञेषुक
र्त्तारौपूर्वस्यांदिशियष्टव्यमितिप्रदिशंतौ।तिस्रोदेवीस्तिस्रो
देव्यस्तासामेवान्नवेति॥९॥१३॥आनोयज्ञंभारतीतूयमे
सा त्विळामनुष्वदिहचेतयंती।तिस्रोदेवीर्बर्हिरेदंस्योनंसरस्व २४
तीस्वपसःसदंतु॥ऐतुनोयज्ञंभारतीक्षिप्रंभरतःआदित्य

स्तस्यभाऽइळाचमनुष्यवदिहचेतयमाना।तिस्रोदेव्योबर्हि
रिदंसुखंसरस्वतीवसुकर्मणःआसीदंतुत्वष्टात्तूर्णमद्भुत
ऽइतिनैरुक्ताःत्विषेर्वास्याद्दीप्तिकर्मणःत्वक्षतेर्वास्यात्करोति
कर्मणःस्तस्यैवान्नवेति॥१०॥१४॥यऽइमेद्यावापृथिवीजनि
त्रीरूपैरपिंशद्भुवनानिविश्वा।तमद्यहोतरिषितोयजीयान्दे
वंत्वष्टारमिहयक्षिविद्वान्॥यइमेद्यावापृथिव्यौजनयित्र्यौ
रूपैरकरोद्भूतानिचसर्वाणितमद्यहेतरिषितोयजीयन्दे
वंत्वष्टारमिहयजविद्वान्माध्यमकस्त्वष्टेत्याहुर्मध्यमेचस्था

Digitized by Vaidika Bharata/Suparna Trust, Maujpur, New Delhi.

२५ ऽसमाम्नातोऽग्निरिति शाकपूणिस्तस्यैषापरा भवति॥११॥१५॥आ
विष्ट्यो वर्द्धते चारुरासु जिह्मानामूर्ध्वः स्वयशा उपस्थे। उभे त्वष्टु
र्बिभ्यतुर्जायमानात्प्रतीची सिंहं प्रतिजोषयेते॥ आविरावेद
नात्तसो वर्द्धते चारुरासु चारुचरन्ते जिह्मं जिह्मते रूर्ध्वमुद्धतं भ
वति स्वयशा आत्मयशा उपस्थ उपस्थाने। उभे त्वष्टुर्बिभ्य
तुर्जायमानात् द्यावापृथिव्याविति वाहोरात्रे इति वारणी इति
वा प्रत्यक्ते सिंहं सहनं प्रत्यासेवेते॥१२॥१६॥अष्टमस्य द्विती २५
यः पादः॥ ॥ॐ॥ वनस्पतिर्व्याख्यातस्तस्यैषा भवति॥१॥आ

उपावसृज त्मन्या समञ्जन्देवानां पाथ ऋतुथा हवींषि। वन
स्पतिः शमिता देवो अग्निः स्वदन्तु हव्यं मधुना घृतेन॥ उपाव
सृजात्मनात्मन्या समञ्जन्देवानामन्नमृतावृतो हवींषि का
ले काले वनस्पतिः शमिता देवो अग्निरित्येते त्रयः स्वदन्तु
हव्यं मधुना च घृतेन च तत्को वनस्पतिर्यूप इति कात्थक्यो
ऽग्निरिति शाकपूणिस्तस्यैषापरा भवति॥२॥१८॥अञ्जन्ति
त्वामध्वरे देवयन्तो वनस्पते मधुना दैव्येन। यदूर्ध्वस्तिष्ठा
द्रविणेह धत्ताद्यद्वा क्षयो मातुरस्या उपस्थे। अञ्जन्ति त्वामध्व

Digitized by Vaidika Bharata/Suparna Trust, Maujpur, New Delhi.

Takshashila Project

२९ रे देवान्कामयमानो वनस्पते मधुना देव्येन घृतेन च यद्दूर्ध्वस्था
स्पथिड विला निच नो धास्यसि यद्वा ते कृतः क्षयो मातुरस्याऽउप
स्थऽउपस्था नेग्निरिति शाकपूणिस्तस्यैषापराभवति॥३॥१९॥दे
वेभ्यो वनस्पते हवींषि हिरण्यपर्ण प्रदिवस्तेऽअर्थं प्रदक्षिणि
द्रशनया नियूय ऋतस्य वक्षि पथिभी रजिष्ठैः॥देवेभ्यो वन
स्पते हवींषि हिरण्यपर्णऋतपर्ण पिवोपमार्थस्याद्धिरण्यवर्ण
मोर पर्णति प्रदिवस्तेऽअर्थं पुराणस्ते सोर्थीयं ते प्रब्रूवो यज्ञस्य व २९
हपथिभी रजिष्ठैर्ऋजुतमैरजस्वलतमैः अपिष्टतमैरिति वात

स्यैषापराभवति॥४॥२०॥वनस्पतेरशनया नियूय पिष्टत
मया वयुनानि विद्वान्॥वह देवत्रा दिधिषो हवींषि प्र च दातार
ममृतेषु वोचः॥वनस्पते रशनया नियूय सुरूपतमया वयु
नि नानि विद्वान्प्रज्ञानानि प्रजानन्वह देवान्दातुर्हवींषि प्रब्रूहि च
दातारममृतेषु देवेषु स्वाहाकृतयः स्वाहेत्येतस्युऽआहेति वा
स्वा वागाहेति वा स्वं प्राहेति वा स्वाहुतं हविर्जुहोतीति वा तासा
मेषा भवति॥५॥२१॥सद्योजातो व्यमिमीत यज्ञमग्निर्देवानां
मभवत्पुरोगाः॥अस्य होतुः प्रदिश्यृतस्य वाचि स्वाहाकृतं हवि

Digitized by Vaidika Bharata/Suparna Trust, Maujpur, New Delhi.

२३ रिदंतुदेवाः॥सद्योजायमानोनिरमिमीतयज्ञमग्निर्देवानामभ
वत्पुरोगाः।अस्यहोतुःप्रदिश्यृतस्यवाच्यास्येस्वाहाकृतंहविर
दंतुदेवाःइतीमाआप्रीदेवताःअनुक्रांताःअथकिंदेवताःप्र
याजानुयाजाःआग्नेयाःइत्येके॥६॥२२॥प्रयाजानन्मेःअनुया
जांश्चकेवलानूर्जस्वंतंहविषोदत्तभागं।घृतंचापांपुरुषंचौ
षधीनामग्नेश्चदीर्घमायुरस्तुदेवाः॥तवप्रयाजाःअनुया
जाश्चकेवलःऊर्जस्वंतोहविषःसंतुभागाः॥तवाग्नेयज्ञोऽ २३
यमस्तुसर्वस्तुभ्यंनमंतांप्रदिशश्चतस्रः॥आग्नेयावैप्रया

जाःआग्नेयाःअनुयाजाःइतिचब्राह्मणंछंदोदेवताःइत्यप
रंछंदांसिवैप्रयाजाश्छंदांस्यनुयाजाःइतिचब्राह्मणमृतुदे
वताःइत्यपरमृतवोवैप्रयाजाःपशवोनुयाजाःइतिचब्रा
ह्मणंप्राणदेवताःइत्यपरंप्राणावैप्रयाजाःअपानाःअ
नुयाजाःइतिचब्राह्मणमात्मदेवताःइत्यपरमात्मावैप्रया
जाःप्रजाःनुयाजाःइतिचब्राह्मणमाग्नेयाःइतितुस्थितिर्भ
क्तिमात्रमितरत्किमर्थंपुनरिदमुच्यतेयस्यैदेवतायैहवि
र्गृहीतंस्यात्तांमनसाध्यायेद्वषट्करिष्यन्नितिहविज्ञायतेता

२८ न्येतान्येकादशाप्रीसूक्तानि तेषां वासिष्ठमात्रेयं वाध्र्यश्वं गा
र्त्समदमिति नाराशंसवन्ति मेधातिथं दैर्घतमसं प्रैषिकमि
त्युभयवन्त्यतोन्यानि तनूनपात्वन्ति तनूनपात्वन्ति ॥२२॥
अष्टमस्य तृतीयः पादः॥ ॥इति यास्काचार्यनिरुक्ते अष्टमो
ध्यायः समाप्तः॥ ॥हरिः ॐ॥ अथ यानि पृथिव्यायतनानि
सत्वानि स्तुतिं लभन्ते तान्यतोनुक्रमिष्यामस्तेषामश्वः प्रथ
मागामी भवत्यश्वो व्याख्यातस्तस्यैषा भवति ॥१॥ अश्वो वोळ्हा २८
सुखं रथं हसनामुपमन्त्रिणः॥ शेपो रोमण्वन्तौ भेदौ वारिन्मं

डूकः इच्छतीन्द्रायेन्दो परिस्रव॥ अश्वो वोळ्हा सुखं वोळ्हा सुख
मिति कल्याणनामकल्याणं पुण्यं सुहितं भवति मा नो व्याख्यात
स्तस्यैषा भवति ॥२॥ मा नो मित्रो वरुणो अर्यमायुरिन्द्र ऋभु
क्षा मरुतः परिख्यन्॥ यद्वाजिनो देवजातस्य सप्तेः प्रवक्ष्यामो हृयां
विदथे वीर्याणि॥ यद्वाजिनो देवजातस्य सप्तेः सरणस्य प्रव
क्ष्यामो यज्ञे विदथे वीर्याणि मा नस्त्वं मित्रश्च वरुणश्चार्यमा चा
युश्च वायुरयन इन्द्रश्चोरुक्षयण ऋभूणां राजेति वा मरुत
श्च परिख्यं कुत्सिः शाक्रौत्युन्नेतुमान्मानं शाक्रोति नदितु

Takshashila Project

२९ मितिवाशक्नोतित्वकिंतुमितिवासर्वतः शंकरोस्त्विति वा श
क्नोतेर्वालस्यैष्मापरान्नवति॥३॥ कनिक्रदज्जनुषंप्रब्रुवाण
इयर्तिवाचमरितेवनावं। सुमंगलश्चशकुनेभवासि मा
त्वाकाचिदभिभाविश्वाविदत्॥ न्यक्रंदीज्जन्मप्रब्रुवाणोय
यास्यशब्दस्तथानामेरयतिवाचमीरयितेवनावंसुमंगल
श्चशकुनेभवकल्याणमंगलोमंगलंगिरतेर्गृणात्यर्थेगि
रत्यनर्थानितिवांगलमंगंवन्मज्जयतिपापकमितिनैरुक्ता २९
मंगच्छत्वितिवामाचत्वाकाचिदभिभूतिःसर्वतोविदत्स

त

मदमर्थमभ्युच्छिलंकपिंजलोभिन्नवाशोतदभिवाद्यि...षोभ
वति॥४॥ भद्रंवददक्षिणतोभद्रमुत्तरतोवद। भद्रंपुरस्तान्नोव
दभद्रंपश्चात्कपिंजल॥ इतिसानिगदव्याख्याता। गृत्समदोगृ
त्समदनोगृत्सइतिमेधाविनामगृणातेस्तुतिकर्मणोमंडू
कामज्जूकामज्जनान्मदतेर्वामोदतिकर्मणोमंदतेर्वातृप्तिक
र्मणोमंडयतेरितिवैयाकरणामंडएषामोकइतिकामंडो
मदेर्वामुदेर्वातेषामेषाभवति॥५॥ संवत्सरंशशयानाब्रा
ह्मणाव्रतचारिणः। वाचंपर्जन्यजिन्वितांप्रमंडूकाअवादि

Digitized by Vaidika Bharata/Suparna Trust, Maujpur, New Delhi.

Takshashila Project

२० षुः॥संवत्सरंशशयानाब्राह्मणाव्रतचारिणोब्रुवाणादपिवोपमार्थे
स्याद्ब्राह्मणाऽइवव्रतचारिणऽइतिवाचंपर्जन्यप्रीतांप्रावादिषुर्मं
डूकावसिष्ठोवर्षकामःपर्जन्यंतुष्टावतंमंडूकाऽअन्वमोदंतस
मंडूकाननुमोदमानान्दृष्ट्वातुष्टावतदभिवादिन्येषऋग्भवति॥
उपप्रवदमंडूकिवर्षमावदतादुरि।मध्येह्रदस्यप्लवस्वविगृह्य
चतुरःपदः॥इतिसानिगदव्याख्याता॥अक्षाऽअश्नुवंत्येनानितिवाअ
श्नुवतएभिरितिवातेषामेषाभवति॥१॥प्रावेपामाबृहतोमा २०
दयंतिप्रवातेजाऽइरिणेवर्वृतानाः॥सोमस्येवमौजवतस्य

भक्षोविभीदकोजागृविर्मह्यमच्छान्॥प्रवेपिणोमामहतोविभी
दकस्यफलानिमादयंतिप्रवातेजाःप्रवणेजाऽइरिणेवर्तमा
नाऽइरिणंनिरृणंऋणातेरपार्णंभवत्यपरताऽअस्मादोषध
यऽइतिवामौजवतोमूजवतिजातोमूंजवान्पर्वतोमुंजवान्मुं
जोविमुच्यतऽइषीकयेषीकेषतेर्गतिकर्मणःऽइयमपीतरेषी
कैतस्मादेवविभीदकोविभेदनाज्जागृविर्जागरणान्मह्यमच
च्छदत्प्रशंसत्येनान्प्रथमयानिंदत्युत्तराभिःऽऋषेरक्षपरिद्यूत
स्यैतदार्षंवेदयंतेग्रावाणोहंतेर्वागृणातेर्वागृह्णातेर्वामे

Digitized by Vaidika Bharata/Suparna Trust, Maujpur, New Delhi.

Takshashila Project

३१ षा भवति॥८॥ प्रैते वदन्तु प्र वयं वदाम ग्रावभ्यो वाचं वदता वद
द्भ्यः॥ यदद्रयः पर्वताः साकमाशवः श्लोकं घोषं भरथेन्द्राय सोमि
नः॥ प्रवदन्त्वेते प्रवदाम वयं ग्रावभ्यो वाचं वदत वदद्भ्यो यद
द्रयः पर्वता आदरणीयाः सह सोमम् आशवः क्षिप्रकारिणः श्लो
कः शृणोतेर्घोषो घुष्यतेः सोमिनो यूयं स्थेति वा सोमिनो गृहेष्वि
ति वा येन नराः प्रशस्यन्ते स नाराशंसो मन्त्रस्तस्यैषा भवति॥९॥
अमन्दान्स्तोमान्प्र भरे मनीषा सिन्धावधिक्षियतो भाव्यस्य। यो ३१
मे सहस्रममिमीत सवानतूर्तो राजा श्रव इच्छमानः॥ अमन्दा

न्स्तोमानबालिशाननल्पान्वा बालो बलवर्ती भर्तव्यो भवत्यम्बा
स्मा अलं भवतीति वाम्बास्मै बलं भवतीति वा बलो वा प्रतिषे
धव्यवहितः प्रभरे मनीषया मनस ईषया स्तुत्या प्रज्ञया वा सिं
धावधिनिवसतो भावयव्यस्य राज्ञो यो मे सहस्रं निरमिमीत स
वानतूर्तो राजातूर्ण इति वात्वरमाण इति वा प्रशंसामिच्छमा
नः॥१०॥ नवमस्य प्रथमः पादः॥ ॥ॐ॥ यज्ञसंयोगाद्राजा स्तुतिं
लभेत राजसंयोगाद्युद्धोपकरणानीति तेषां रथः प्रथमागामी भ
वति रंहतेर्गतिकर्मणः स्थिरतेर्वा स्याद्विपरीतस्य रममाणो

Digitized by Vaidika Bharata/Suparna Trust, Maujpur, New Delhi.

Takshashila Project

३२ स्मिंस्तिष्ठतीतिवा रथपतेर्वातस्यैषाभवति॥१॥११॥वनस्पतेवीड्व
ंगोहिभूयाऽअस्मत्सखाप्रतरणः सुवीरः॥गोभिःसन्नद्धोअसिवी
डयस्वास्थातातेजयतुजेत्वानि॥वनस्पतेदृढांगोहिभवास्मत्
सखाप्रतरणःसुवीरःकस्मात्ऽवीरोगोभिःसन्नद्धोऽसिवीडय भिः
स्वेतिसंस्तंभस्वास्थातातेजयतुजेतव्यानिदुंदुभिरितिशब्दानुकर
णंदुमोभिन्नऽइतिवादुंदुम्यतेर्वास्याद्धकर्मणस्तस्यैषाभवति॥
॥२॥१२॥उपश्वासयपृथिवीमुतद्यांपुरुत्रातेमनुतांविष्ठितंजग ३२
त्॥सदुंदुभेसजूरिंद्रेणदेवैर्दूराद्दवीयोऽअपसेधशत्रून्॥उप

श्वासयपृथिवींचदिवंचबंधुधातेघोषंमन्यतांविष्ठितंस्थावरं
जंगमंचयत्सदुंदुभेसहजोषणऽइंद्रेणचदेवैश्चदूराद्दूरतरमपसे
धशत्रून्निषुधिरिषूणांनिधानंतस्यैषाभवति॥३॥१३॥बह्वीनां
पिताबहुरस्यपुत्रश्चिश्चाकृणोतिसमनावगत्यऽइषुधिःसंकाः
पृतनाश्चसर्वाःपृष्ठेनिनद्धोजयतिप्रसूतः॥बह्वीनांपिताब
हुरस्यपुत्रऽइतिइषूनभिप्रेत्यप्रस्मयतेऽइतिवाऽवध्रीयमाणःशब्दा
नुकरणंवासंकाःसचतेसंपूर्वाद्वाकिरतेःपृष्ठेनिनद्धोजय
तिप्रसूतऽइतिव्याख्यातंहस्तघ्नोहस्तेहन्यतेतस्यैषाभवति॥

Digitized by Vaidika Bharata/Suparna Trust, Maujpur, New Delhi.

Takshashila Project

२२ ॥४॥१४॥ अहिरिव भोगैः पर्येति बाहुं ज्याया हेतिं परिबाधमानः
नि २ हस्तघ्नो विश्वा वयुनानि विद्वान्पुमान्पुमांसं परि पातु विश्वतः ॥ अ
हिरिव भोगैः परिवेष्टयति बाहुं ज्याया वधात्परित्रायमाणो हस्त
घ्नः सर्वाणि प्रज्ञानानि प्रजानन्पुमानुरुमना भवति पुंसतेर्वाभी
शवो व्याख्याता स्तेषामेषा भवति ॥५॥१५॥ रथे तिष्ठन्नयति वा
जिनः पुरो यत्रयत्र कामयते सुषारथिः ॥ अभीशूनां महिमानं प
नायत मनः पश्चादनु यच्छन्ति रश्मयः ॥ रथे तिष्ठन्नयति वाजिनः २२
पुरस्तात्सतो यत्रयत्र कामयते सुषारथिः कल्याणसारथिरभी

शूनां महिमानं पूजयाम मनः पश्चात्सतोनुयच्छन्ति रश्मयो धनुर्ध
न्वतेर्गतिकर्मणो वधकर्मणो वा धन्वन्त्यस्मादिषवस्तस्यैषा भ
वति ॥६॥१६॥ धन्वना गा धन्वनाजिं जयेम धन्वना तीव्राः समदो
जयेम ॥ धनुः शत्रोरपकामं कृणोति धन्वना सर्वाः प्रदिशो जयेम
इति सा निगदव्याख्याता ॥ समदः समदो वात्तेः संमदो वा मदतेर्ज्या
जयतेर्वा जिनातेर्वा प्रजावयतीषूनिति वा तस्या एषा भवति ॥७
१७॥ वक्ष्यन्तीवेदा गनीगन्ति कर्णं प्रियं सखायं परिषस्वजाना । यो
षेव शिंक्ते वितताधि धन्वञ्ज्या इयं समने पारयन्ती । वक्ष्यन्तीवाग

Digitized by Vaidika Bharata/Suparna Trust, Maujpur, New Delhi.

म

२४ छति कर्णे प्रियमिव सखायमिषुं परिषस्वजमाना योषेव शब्दं क
रोति वितताधि धनुर्षि ज्येयं स[illegible]ने संग्रामे पारयंती शुद्धैर्बतेर्ग
ति कर्मणस्तस्यैषा भवति ॥८॥१८॥ सुपर्णं वस्ते मृगो अस्या
दंतो गोभिः सन्नद्धा पतति प्रसूता ॥ यत्रा नरः सं च वि च द्रवंति त
त्रास्मभ्यमिषवः शर्म यंसन् ॥ सुपर्णं वस्ते इति वाजानमिषुं
त्य मृगमयो ऽस्या दंतो मृगयतेर्वा गोभिः संनद्धा पतति प्रसूतेति
व्याख्यातं यत्र नराः संद्रवंति च विद्रवंति च तत्रास्मभ्यमिषवः
शर्म यच्छंतु शरणं संग्रामे ष्वाजनीं कशेत्याहुः कशा प्रकाश २४

यति भयमश्वाय कृष्यतेर्वाणुभावाद्वा कृपुनः प्रकाशयत्यर्थो
नै०स्व [illegible]कशायाः क्रोशतेर्वाश्यककशाया एषा भवति ॥८॥१८॥ आजंघं
ति सान्वेषां जघनां उपजिघ्नते । अश्वाजनि प्रचेतसो ऽश्वान्समत्
सु चोदय ॥ आ घ्नेति सानून्येषां सरणानि सक्थीनि सक्थिः स
नै चतेरासक्तो ऽस्मिन्काया जघनानि चोपघ्नति जघनं जंघन्यतेरश्वा
जनि प्रचेतसो ऽश्वान्समत्सु समरणेषु संग्रामेषु चोदयोलूख
लमुरुकरं वोर्ध्वखं वोत्करं वोरु मे कुर्वित्यब्रवीत्तदुलूखलमभ
भवदुरुकरं वै तत्तदुलूखलमित्याचक्षते परोक्षेणेति च ब्रा

३५ न्द्रं तस्यैषा भवति ॥२०॥२४॥ यच्चिद्धि त्वं गृहेगृह उलूखलक
युज्यसे ॥ इह द्युमत्तमं वद जयतामिव दुन्दुभिः ॥ इति सा निगद
१२१ व्याख्याता ॥११॥ नवमस्य द्वितीयः पादः ॥ ॥३॥ वृषभः प्रजां व
र्षतीति वातिबृहति रेत इति वा तद्वृषकर्मा वर्षणाद्वृषभस्तस्यै
षा भवति ॥२१॥२२॥ न्यक्रंदयन्नुपयंत एनममेहयन्वृषभं मध्य
आजेः । तेन सूभर्वं शतवत्सहस्रं गवां मुद्गलः प्रधने जिगाय ॥
न्यक्रंदयन्नुपयंत एनमिति व्याख्यातममेहयन्वृषभं मध्य आ ३५
जयनस्याजवनस्येति वा तेन सूभर्वं राजानं भर्वतिरत्तिकर्मा

तद्वा सूभर्वं सहस्रं गवां मुद्गलः प्रधने जिगाय प्रधन इति संग्रा
मनाम प्रकीर्णान्यस्मिन्धनानि भवंति द्रुघणो द्रुममयो घनस्तत्रे
तिहासमाचक्षते मुद्गलो भार्म्यश्व ऋषिर्वृषभं च द्रुघणं च युक्त्वा सं
ग्रामे व्यवहृत्याजिं जिगाय तदभिवादिन्येषर्ग्भवति ॥२३॥ इमं
तं पश्य वृषभस्य युञ्जं काष्ठाया मध्ये द्रुघणं शयानं । येन जिगाय
शतवत्सहस्रं गवां मुद्गलः पृतनाज्येषु ॥ इमं तं पश्य वृषभस्य स
हयुजं काष्ठाया मध्ये द्रुघणं शयानं येन जिगाय शतवत्सहस्रं गवां
मुद्गलः पृतनाज्येषु पृतनाज्य इति संग्रामनाम पृतनानामज

Takshashila Project

३६ नाद्वाजायत नामामुद्गलो मुद्गवान्मुद्गगिलो मदनं गिलतीति वा
मदंगिलो वा मुदंगिलो वा भार्म्यश्वो भृम्यश्वस्य पुत्रो भृम्यश्वो भृ
मयोस्याश्वाः अश्वभरणाद्वा पितुरित्यन्ननाम पातेर्वा पिबते
र्वा प्यायतेर्वा तस्यैषा भवति ॥२३॥ पितुन्नु स्तोषं महो धर्मा
णं तविषीं । यस्य त्रितो व्योजसा वृत्रं विपर्वमर्दयत् ॥ तं पितुं स्तौ
मि महतो धारयितारं बलस्य तविषीति बलनाम तवतेर्वा वृद्धिक
र्मणो यस्य त्रितो व्योजसा बलेन त्रितस्त्रिस्थान इन्द्रो वृत्रं विप ३६
र्वाणं व्यर्दयति नद्यो व्याख्यातास्तासामेषा भवति ॥२४॥ इमं

मे गंगे यमुने सरस्वति शुतुद्रि स्तोमं सचता परुष्ण्या । असिक्न्या
मरुद्वृधे वितस्तयार्जीकीये शृणुह्या सुषोमया ॥ इमं मे गंगे यमु
ने सरस्वति शुतुद्रि परुष्णि स्तोममासेवध्वमसिक्न्या च सह मरु
द्वृधे वितस्तया चार्जीकीये आशृणुहि सुषोमया चेति समस्ता
र्थः ऐकपदनिरुक्तं गंगा गमनाद्यमुना प्रयुवती गच्छतीति
वा प्रवियुतं गच्छतीति वा सरस्वती सर इत्युदकनाम सर्तेस्तद्व
ती शुतुद्री शुद्राविणी क्षिप्रद्राविण्याशु तुन्नेव द्रवतीति इरावतीं
परुष्णीत्याहुः पर्ववती कुटिलगामिन्यसिक्न्यशुक्लासितासित

Digitized by Vaidika Bharata/Suparna Trust, Maujpur, New Delhi.

Takshashila Project

२१ मितिवर्णनामतत्प्रतिषेधोसितंमरुद्वृधः सर्वानद्योमरुतः
एनावर्द्धयंतिवितस्ताविदग्धाविवृद्धामहाकूलाजीकीयांविपा
डित्याहुर्ऋजीकप्रभवावाऋजुगामिनीवाविपाड्विपाटनाद्वावि
पाशनाद्वाविप्रापणाद्वापाशाऽअस्यांव्यपाश्यंतवसिष्ठस्य
मुमूर्षतस्तस्माद्विपाडुच्यतेपूर्वमासीदुरुंजिरासुषोमासिंधु
र्यदेनामभिप्रसुवंतिनद्यः सिंधुःस्यंदनादापऽआप्नोतेस्तासा
मेषाभवति॥५॥२६॥आपोहिष्ठामयोभुवस्तानऽऊर्जेदधातन २१
नामहेरणायचक्षसे॥आपोहिस्थसुखभुवस्तानोन्नायधत्त
स्ता।

महतेचनोरणायरमणीयायदर्शनीयायोषधयऽओषंधयं
तीतिवोषत्येनाधयंतीतिवादोषंधयंतीतिवातासामेषाभ
वति॥६॥२७॥याऽओषधीःपूर्वाजातादेवेभ्यस्त्रियुगंपुरा॥मनै
नुबभ्रूणामहंशतंधामानिसप्तच॥याऽओषधयःपूर्वाजातादे
वेभ्यस्त्रीणियुगानिपुरामन्येनुतद्बभ्रूणामहंबभ्रुवर्णानांभ
रणानांहरणानामितिवाशतंधामानिसप्तचेधामानित्रयाणि
भवंतिस्थानानिनामानिजन्मानीतिस्थानान्यत्राभिप्रेतानि
सप्तशतंपुरुषस्यमर्मणांतेष्वेनादधतीतिवारात्रिर्व्याख्याता

Digitized by Vaidika Bharata/Suparna Trust, Maujpur, New Delhi.

२८ तस्याः एषा भवति ॥ ७ ॥ २८ ॥ आ रात्रि पार्थिवं रजः पितुरप्रायि धा
मभिः । दिवः सदांसि बृहती वि तिष्ठस आ त्वेषं वर्त्तते तमः ॥ आ ते ३१
पूपुरस्त्वं रात्रि पार्थिवं रजः स्थानैर्मध्यमस्य दिवः सदांसि बृहती
महती वितिष्ठस आवर्त्तते त्वेषं तमो रजोऽरण्यान्यरण्यस्य प
त्न्यरण्यमपार्णं ग्रामाद्रमणं भवतीति वा तस्याः एषा भवति ।
॥ ८ ॥ २९ ॥ अरण्यान्यरण्यान्यसौ या प्रेव नश्यसि । कथा ग्रामं न पृच्छ
सि न त्वा भीरिव विंदती३ँ ॥ अरण्यानीत्येनामामंत्रयते यासावर २९
ण्यानि वनानि पराचीव नश्यसि कथं ग्रामं न पृच्छसि न त्वा भीर्विं

दतीवेतीवः परिद्यार्थे वा श्रद्धा श्रद्धानात्तस्याः एषा भवति ॥ ९ ॥
३० ॥ श्रद्धयाग्निः समिध्यते श्रद्धया हूयते हविः ॥ श्रद्धां भगस्य मूर्द्ध
नि वचसा वेदयामसि ॥ श्रद्धयाग्निः साधु समिध्यते श्रद्धया हविः
साधु हूयते श्रद्धां भगस्य भागधेयस्य मूर्द्धनि प्रधानांगे वचनेना
वेदयामः पृथिवी प्रथनात्तस्याः एषा भवति ॥ १० ॥ ३१ ॥ स्यो
ना पृथिवि भवानृक्षरा निवेशनी ॥ यच्छा नः शर्म सप्रथः ॥ सुखा
नः पृथिवि भवानृक्षरा निवेशन्यृक्षरः कंटक ऋच्छतेः कंटकः कं ७ २
तपो वा कृंततेर्वा कंटतेर्वा स्याद्गतिकर्मणः उद्गततरो भवति

३९ यच्छ नः शर्म यच्छ तु शरणं सर्वतः पृथुप्रख्याख्याता तस्याः एषा
भवति ॥११॥ ३२॥ अमीषां चित्तं प्रतिलोभयन्ती गृहाणांगान्यप्वे
परेहि ॥ अभिप्रेहि निर्दह हृत्सु शोकैरंधेनामित्रास्तमसा सचं-
तां॥ अमीषां चित्तानि प्रतिलोभयमाना गृहाणांगान्यप्वे परेहि।
अभिप्रेहि निर्दह हृदयानि शोकैरंधेनामित्रास्तमसा संसेव्यं-
तामग्नाय्यग्नेः पत्नी तस्याः एषा भवति ॥१२॥ ३३॥ इहेंद्राणीमु-
पह्वये वरुणानीं स्वस्तये। अग्नायीं सोमपीतये॥ इति सा निग- ३९
दव्याख्याता ॥१३॥ ३४॥ नवमस्य तृतीयः पादः॥ ॥ ॥ अथातो

स रं

शौ हैंद्रानुक्रमसे व्याख्यातं मुपैस्तं मुक्तं सलैत तयोरेषा भवति॥
॥१॥ ३५॥ आयजी वाजसातमा ता ह्युच्चा विजर्भृतः॥ हरी इवांधां-
सि बप्सता॥ आयष्टव्ये अन्नानां संभक्ततमे ते ह्युच्चैर्विह्रिये-
ते हरी इवांधांसि भुंजाने हविर्द्धाने हविर्हविर्धानेति धानेत यो-
रेषा भवति॥२॥ ३६॥ आ वामुपस्थमद्रुहा देवाः सीदंतु यज्ञियाः।
इहाद्य सोमपीतये॥ आसीदंतु वामुपस्थ उपस्थानं यज्ञिया दे-
वा यज्ञसंपादिनः इहाद्य सोमपानाय द्यावापृथिव्यौ व्याख्या-
ते तयोरेषा भवति॥३॥ ३७॥ द्यावा नः पृथिवी इमं सिध्रमद्य

४७ दिविस्पृशं। यज्ञं देवेषु यच्छतं। द्यावापृथिव्यौ न ऽइमं साधनमद्य
दिविस्पृशं यज्ञं देवेषु नियच्छतं। विपाट्छुतुद्र्यौ व्याख्याते तयो
रेषा भवति॥४॥३९॥ प्र पर्वतानामुशती उपस्थादश्वे ऽइव वि
षिते हासमाने। गावेव शुभ्रे मातरा रिहाणे विपाट्छुतुद्री पय
सा जवेते॥ पर्वतानामुपस्थादुपस्थानादुशत्यौ कामयमाने अ
श्वे ऽइव विमुक्ते ऽइति वा विषण्णे ऽइति वा हासमाने हासतिः स्प
र्धायां हर्षमाणे वा गावाविव शुभ्रे संमातरौ रिहाणे विपाट्छुतु ४७
द्री पयसा प्रजवेते ऽआर्त्नी ऽअर्त्न्यौ वा अरण्यौ वा अरिषण्यौ वा तयोरे

नै २

षा भवति॥५॥४०॥ ते ऽआचरन्ती समनेव योषा मातेव पुत्रं
बिभृतामुपस्थे। अप शत्रून्विध्यतां संविदाने ऽआर्त्नी ऽइमे वि
२६३ ष्फुरन्ती ऽअमित्रान्॥ ते ऽआचरन्त्यौ समनसाविव योषे माते
व पुत्रं बिभृतामुपस्थ ऽउपस्थाने पशत्रून्विध्यतां संविदाने
आर्त्न्याविमे विघ्नत्याविमित्रान्। शुनासीरौ शुनो वायुः शु एत्यन्त
रिक्षे सीर ऽआदित्यः सरणात्तयोरेषा भवति॥६॥४१॥ शुनासी
राविमां वाचं जुषेथां यद्दिवि चक्रथुः पयः। तेनेमामुपसिं
चतं॥ इति सा निगदव्याख्याता। देवीजोष्ट्री देव्यौ जोषयित्र्यौ

Digitized by Vaidika Bharata/Suparna Trust, Maujpur, New Delhi.

Takshashila Project

४२ द्यावापृथिव्याविति वाहोरात्रे ऽ इति वा सस्यं च समानेति कांड
कारस्तयोरेषसंप्रैषो भवति ॥७॥ ष्टु ॥ देवीजोष्ट्री वसुधितीय
योरन्या घाद्द्वेषांसि ॥ यूयवदन्या वक्षद्वसु वार्याणि यजमाना
य वसुवने वसुधेयस्य वीतां यज ॥ देवीजोष्ट्री देव्यौजोष्ट्यि
ष्ट्यौ वसुधात्यौ ययोरन्याघानि द्वेषांस्ययवयावद्यस्यावक्षद्वन्या
वसूनि वननीयानि यजमानाय वसुवननाय च वसुधाना
य च वीतां पिबेतां कामयेतां वा यजेति संप्रैषो देवी ऊर्ज्जाहुती ४२
देव्या ऽ ऊर्ज्जाहुत्यौ द्यावापृथिव्याविति वाहोरात्रे ऽ इति वा सस्यं

च समा चेति कांडकारस्तयोरेषसंप्रैषो भवति ॥८॥ ष्टु ॥ देवी ऽ
ऊर्ज्जाहुती ऽ इषमूर्जमन्या वक्षत्सग्धिं सपीतिमन्या नवेन पूर्वं द
यमानाः स्याम पुराणेन नवं तामूर्ज्जमूर्ज्जाहुती ऊर्ज्जयमाने ऽ अ
धातां वसुवने वसुधेयस्य वीतां यज ॥ देवी ऊर्ज्जाहुती देव्या ऽ ऊ
र्ज्जाहुत्यावंनं च रसं चावहत्यन्या सहसग्धिं च सहसपीतिं चान्या
नवेन पूर्वं दयमानाः स्याम पुराणेन नवं तामूर्ज्जमूर्ज्जाहुती ऽ ऊ
र्ज्जयमाने ऽ अधातां वसुवननाय च वसुधानाय च वीतां पिबे
तां कामयेतां वा यजेति संप्रैषो यजेति संप्रैषः ॥ ९ ॥ ष्टु ॥ नव

Digitized by Vaidika Bharata/Suparna Trust, Maujpur, New Delhi.

५२ मस्य चतुर्थः पादः॥ ॥इति यास्काचार्ये निरुक्ते नवमोऽध्यायः
समाप्तः॥ ॥हरिः ॐ ॥ अथातो मध्यस्थाना देवतास्तासां वायुः
प्रथमागामी भवति वायुर्वातेर्वेतेर्वा स्याद्गतिकर्मण एतेरि
ति स्थौलाष्ठीविरनर्थको वकारः तस्यैषा भवति॥१॥ वायवा
याहि दर्शतेमे सोमा अरंकृताः॥ तेषां पाहि श्रुधी हवं॥ वायवा
याहि दर्शनीय इमे सोमा अरंकृतास्तेषां पिब शृणु नो ह्वानम्
इति कमन्यं मध्यमादेवमवक्ष्यत्तस्यैषापरा भवति॥२॥ आ ५२
सस्रांसः शवसानमच्छेंद्रं सुचक्रे रथ्यासोऽअश्वाः॥ अभिश्रव ऋ
णा

श्री

ज्यंतो वहेयुर्नू चिन्नु वायोरमृतं विदस्येत्॥ आसस्रवांसोऽभिव
ज्ञायमाना इंद्रं कल्याणचक्रे रथे योगाय रथ्याः रथस्य वोल्हा
रः ऋज्यंत ऋजुगामिनो नमस्निवहेयुर्नवं च पुराणं च यश्च वस्तं
न नाम स्यूयतः इति सतो वायोश्चास्य त्रज्ञो यथा न विदस्येदिती
द्रप्रधानेत्येके नैघंटुकं वायुकर्मोभयप्रधानेत्यपरं वरुणो वृणो
तीति सतस्तस्यैषा भवति॥३॥ नीचीनबारं वरुणः कबंधं प्रसस
र्ज रोदसी अंतरिक्षं तेन विश्वस्य भुवनस्य राजा यवं न वृष्टिर्व्यु
नत्ति भूम॥ नीचीनद्वारं वरुणः कबंधं मेघं कवनमुदकं भवति

Takshashila Project

४२ कमस्मिन्धीयत ऽउदकमपि कबंधमुच्यते बंधिरनिभृतत्वे कम
निभृतं च प्रसृजति द्यावापृथिव्यौ चांतरिक्षं च महत्वेन तेन स
र्वस्य भुवनस्य राजा यवमिव वृष्टिर्भुनत्ति भूमिं तस्यैषा परा भ
वति ॥ ४ ॥ तमूषु समना गिरा पितॄणां च मन्मभिः ॥ नाभाकस्य
प्रशस्तिभिर्यः सिंधूनामुपोदये सप्तस्वसा स मध्यमो नभंतामन्य
के समे ॥ तं स्वचित्रेष्टौ मि समानया गिरा गीत्या स्तुत्या पितॄणां च मन
नीयैः स्तोमैर्नाभाकस्य प्रशस्तिभिः ऋषिर्नाभाको बभूव यः स्यंद ४२
नानामासामपामुपोदये सप्तस्वसारमेनमाह वाग्भिः स मध्य

मः इति निरुच्यते ऽथैष ऽएव नुति ॥ नभंतामन्यके समे ॥ मा भूवं
नन्यके सर्वे ये नो द्विषंति दुर्धियः पापधियः पापसंकल्पा रुद्रो रौ
तीति सतो रोरूयमाणो द्रवतीति वा रोदयतेर्वा यदरुदत्तद्रुद्रस्य
रुद्रत्वमिति काठकं यदरोदीत्तद्रुद्रस्य रुद्रत्वमिति हारिद्रविकं त
स्यैषा भवति ॥ ५ ॥ इमा रुद्राय स्थिरधन्वने गिरः क्षिप्रेषवे देवा
य स्वधाम्ने । अषाळ्हाय सहमानाय वेधसे तिग्मायुधाय भर
ता शृणोतु नः ॥ इमा रुद्राय दृढधन्वने गिरः क्षिप्रेषवे देवाया
न्नवते ऽषाळ्हायान्यैः सहमानाय विधात्रे तिग्मायुधाय भरत

Digitized by Vaidika Bharata/Suparna Trust, Maujpur, New Delhi.

Takshashila Project

४४ शृणोतु नः स्तिग्मं तेजतेरुत्साहकर्मणः आयुधमायोधनात्तस्यै
षा भवति ॥ ६ ॥ या ते दिद्युदवसृष्टा दिवस्परि क्ष्मया चरति परि सा
वृणक्तु नः । सहस्रं ते स्वपिवात भेषजा मा नस्तोकेषु तनयेषु री
रिषः ॥ या ते दिद्युदवसृष्टा दिवस्परि दिवोऽधि दिद्युद्द्यतेर्वा द्युते
र्वा क्ष्मया चरति क्ष्मा पृथिवी तस्यां चरति तया चरति विक्ष्मा
पयति चरतीति वा परि वृणक्तु नः सा सहस्रं ते स्वाप्तवचन
भेषज्यानि मा नः स्त्वं पुत्रेषु पौत्रेषु च रीरिषः तोकं तुद्यतेस्तन ४४
यं तनोतेरग्निरपि रुद्र उच्यते तस्यैषा भवति ॥ ७ ॥ जराबोध

तद्विविड्ढि विशेविशे यज्ञियाय । स्तोमं रुद्राय दृशीकं ॥ जरा स्तुति
र्जरतेः स्तुतिकर्मणः तां बोध तया बोधयितरिति वा तद्विविड्ढि
तत्कुरु मनुष्यस्य मनुष्यस्य यजनाय स्तोमं रुद्राय दर्शनीयमिं
द्र इरां दृणातीति वेरां ददातीति वेरां दधातीति वेरां दारयत इति
वेरां धारयत इति वेन्दवे द्रवत इति वेन्दौ रमत इति वेन्धे भूतानी
ति वा तद्यदेनं प्राणैः समैन्धत तदिन्द्रस्येन्द्रत्वमिति विज्ञायत इ
दं करणादित्याग्रायण इदं दर्शनादित्यौपमन्यवः इंदतेर्वैश्व
र्यकर्मणः इंदञ्छत्रूणां दारयिता वा द्रावयिता वादरयिता च यज्व

Digitized by Vaidika Bharata/Suparna Trust, Maujpur, New Delhi.

४५ नांतस्यैषान्नवत्ति॥८॥ अदर्दरुत्समसृजोविखानित्वमर्णवान्ब
द्बधानाँऽअरम्णाः॥ महांतमिंद्रपर्वतंवियद्वः सृजोविधाराऽअवदा
नुवंहन्॥ अदृणाःऽउत्समुत्सऽउत्सदनाद्वेस्यंदनाद्वानयनाद्वाव्य
सृजोस्यखानित्वमर्णवानर्णस्वतएतान्माध्यमकांस्संस्त्यायान्बद्ब
धमानानरम्णारम्णातिः संयमनकर्माविसर्जनकर्मावामहांत
मिंद्रपर्वतंमेघंयद्वृणोः सृजोस्यधाराऽअवाहंनेनंदानकर्मा
णंतस्यैषापरान्नवति॥९॥ योजातऽएवप्रथमोमनस्वांदेवोदे ४५
वान्क्रतुनापर्यभूषत्॥ यस्यशुष्माद्रोदसीऽअभ्यसेतांनृम्णस्य

द्य स

मह्नासजनासऽइंद्रः॥ योजातऽएवप्रथमोमनस्वीदेवोदेवान्क्र
तुनाकर्मणापर्यभवत्पर्यगृह्णात्पर्यरक्षदत्यक्रामदितिवाय
स्यबलाद्यावापृथिव्यावबिभीतांनृम्णस्यमह्नाबलस्यमह
त्वेनसजनासऽइंद्रइत्यृषेर्दृष्टार्थप्रीतिर्भवत्याख्यानसंयुक्ता
पर्जन्यस्तृपेराद्यंतविपरीतस्यतर्पयिताजन्यःपरोजेताजनयि वा
तावाप्रार्जयितावारसानांतस्यैषान्नवति॥१०॥ विवृक्षान्हंतुत
हंतिरक्षसोविश्वंबिभायभुवनंमहावधात्।उतानागाऽईषते
वृष्ण्यावतोयत्पर्जन्यस्तनयन्हंतिदुष्कृतः॥ विहंविवृक्षान्विहंति

चरक्षांसिसर्वाणिचास्माद्भूतानिबिभ्यतिमहावधान्महान्ह्यस्य
वधोप्यनपराधोभीतःपलायतेवर्षकर्मवतोयत्पर्जन्यस्तनय
न्हंतिदुष्कृतःपापकृतोबृहस्पतिर्बृहतःपातावापालयितावात
स्यैषाभवति॥११॥अश्नापिनद्धंमधुपर्यपश्यन्मत्स्यंनदीनऽउद
निक्षियंतं।निर्जभारचमसंनवृक्षाद्बृहस्पतिर्विरवेणाविकृ
त्य॥अशनवतामेघेनापिनद्धंमधुपर्यपश्यन्मत्स्यमिवदीनऽउ
दकेनिवसंतंनिर्जहारतच्चमसमिववृक्षाच्चमसःकस्माच्चमंत्य ४६
स्मिंनितिबृहस्पतिर्विरवेणशब्देनविकृत्यब्रह्मणस्पतिर्ब्रह्मणः
वे

पातावापालयितावातस्यैषाभवति॥१२॥अश्मास्यमवतंब्रह्म
णस्पतिर्मधुधारमभियमोजसातृणत्॥तमेवविश्वेपपिरेस्वर्दृ
शोबहुसाकंसिसिचुरुत्समुद्रिणं॥अश्नानवंतमास्यंदनवंतम
वातितंब्रह्मणस्पतिर्मधुधारमभियमोजसाबलेनाभ्यतृणत्त
मेवसर्वेपिबंतिरश्मयःसूर्यदृशोबहुनेनंसहसिंचंत्युत्समुद्रिण
मुदकवंतं॥१३॥दशमस्यप्रथमःपादः॥ ॥ॐ॥क्षेत्रस्यपतिः।क्षेत्रं
क्षीयतेर्निवासकर्मणस्तस्यपातावापालयितावातस्यैषाभव
ति॥१॥१४॥क्षेत्रस्यपतिनावयंहितेनैवजयामसि।गामश्वंपोष

Takshashila Project

४७ यित्वा स नो मृळातीदृशे॥ क्षेत्रस्य पतिना वयं सुहितेनेव जयामः। गो
गामश्वं पुष्टं पोषयित्न्वाहरेति। स नो मृळातीदृशे। बलेनेवाध
नेन वा मृळयतिरूपदया कर्मपूजा कर्म वा तस्यैषा परा भवति
॥२॥२५॥ क्षेत्रस्य पते मधुमन्तमूर्मिं धेनुरिव पयो अस्मासु धुक्ष्व
मधुश्चुतं घृतमिव सुपूतमृतस्य नः पतयो मृळयन्तु॥ क्षेत्रस्य
पते मधुमन्तमूर्मिं धेनुरिव पयो अस्मासु धुक्ष्वेति मधुश्चुतं घृ
तमिवोदकं सुपूतमृतस्य नः पातारो वा पालयितारो वा मृळ ४७
यंतु मृळतिर्दानकर्मा लघ समानामामृचि समानाभिव्याहारे भ

वति तज्जामि भवतीत्येकं मधुमन्तं मधुश्चुतमिति यथा यदेव
समाने पादे समानाभिव्याहरं भवति तज्जामि भवतीत्यपरं हि
रण्यरूपः स हिरण्यसंदृगिति यथा यथा कथा च विशेषो जामि भ
वतीत्यपरं मंडूका इवोदकान्मंडूका उदकादिवेति यथा॥ वास्तो
ष्पतिः। वास्तु वसतेर्निवासकर्मणस्तस्य पाता वा पालयिता वा त
स्यैषा भवति॥२॥१८॥ अमीवहा वास्तोष्पते विश्वा रूपाण्याविशन्। ष२
सखा सुशेव एधि नः॥ अमीवहा वास्तोष्पते सर्वाणि रूपाण्या
विशन्सखा नः सुसुखो भव त्वं शेव इति सुखनाम। ष्पतेर्व का

Digitized by Vaidika Bharata/Suparna Trust, Maujpur, New Delhi.

७८ रोनामकरणंतस्मात्तरोपलिंगीविजानातितगुलःशिवमित्यपि
स्यन्नुवति॥यद्यद्रूपंकामयतेतत्तद्देवताभव[redacted]ति॥रूपं
रूपंमघवाबोभवीतीत्यपिनिगमोभवति॥वाचस्पतिर्वाचः
पातावापालयितावातस्यैषाभवति॥४॥१७॥पुनरेहिवाच
स्पतेदेवेनमनसासहावसोष्पतेनिरामयमय्येवतन्वंमम॥
इतिसानिगदव्याख्याता॥अपान्नपात्तनूनपाताव्याख्यातस्तस्यैषा
भवति॥५॥१८॥योऽअनिध्मोदीदयदप्स्वंतर्यंविप्रासऽईळ ७८
तेऽअध्वरेषु॥अपान्नपान्मधुमतीरपोदायाभिरिंद्रोवावृधे

वीर्याय॥योनिध्मोदीप्यतेभ्यंतरमप्सुयंमेधाविनःस्तुवंतियज्ञे
षुसोपान्नपान्मधुमतीरपोदेह्यभिषवायायाभिरिंद्रोवर्द्धते
वीर्यायवीरकर्मणेयमोयच्छतीतिसतस्तस्यैषाभवति॥६॥
॥१९॥परेयिवांसंप्रवतोमहीरनुबहुभ्यःपंथामनुपस्पशानं॥
वैवस्वतंसंगमनंजनानांयमंराजानंहविषादुवस्य॥परेयि
वांसंपर्यागतवंतंप्रवतऽउद्वतोनिवतऽइत्यवतिर्गतिकर्माब
हुभ्यःपंथानैमनुपस्पाशयमानंवैवस्वतंसंगमनंजनानांय
मंराजानंहविषादुवस्येतिदुवस्यतिराध्नोतिकर्माऽग्निरपिय

Takshashila Project

५८ मउच्यतेतमेताऽऋचोनुप्रवदंति॥१॥२०॥सेनेवसृष्टामंदधात्य
स्तुर्नदिद्युत्त्वेषप्रतीका॥यमोहजातोयमोजनित्वंजारःकनी
नांपतिर्जनीनां॥तंवश्चराथावयंवसत्यास्तंनगावोनक्षंत न
ऽइद्धं॥इतिद्विपदाः॥सेनेवसृष्टाभयंवाबलंवादधात्यस्तुरिव
दिद्युत्त्वेषप्रतीकाभयप्रतीकामहाप्रतीकादीप्तप्रतीकावा॥
यमोहजातःऽइंद्रेणसहसंगतः॥यमाविहेहवैमातरेत्यपिनि
गमोभवति॥यमऽइवजातोयमोजनिष्यमाणोजारःकनीनां ५८
जरयिताकन्यानांपतिर्जनीनांपालयिताजायानांतत्प्रधा

नाहियज्ञसंयोगेनभवंति॥तृतीयोऽग्निरिष्टेपतिरित्यपिनिग
मोभवति॥तंवश्चराथाचरंत्यापश्वाकृत्यावसत्याचनिवसंत्यौ
षधाकृत्यास्तंयथागावऽआप्नुवंतितथाप्नुयामेद्धंसमृद्धंभोगैर्मि
त्रःप्रमीयतेस्त्रायतेसंमिन्वानोद्रवतीतिर्मेदयतेर्वातस्यैषा वा
भवति॥८॥२१॥मित्रोजनान्यातयतिब्रुवाणोमित्रोदाधारपृ
थिवीमुतद्यां॥मित्रःकृष्टीरनिमिषाभिचष्टे॥मित्रायहव्यंघृत
वज्जुहोत॥मित्रोजनानायातयतिप्रब्रुवाणःशब्दंकुर्वन्मित्र
एवधारयतिपृथिवींचदिवंचमित्रःकृष्टीरनिमिषन्नभिवि

Digitized by Vaidika Bharata/Suparna Trust, Maujpur, New Delhi.

५० पश्यतीति कृष्टयः इति मनुष्यनामकर्मवंतो भवंति विकृष्टदेहा
वाभिचाय हव्यं घृतवज्जुहोतेति व्याख्यातं जुहोतिर्दानकर्मा कः क
मनो वा कमणो वा सुखो वा तस्यैषा भवति ॥ ९ ॥ २२ ॥ हिरण्यग
र्भः समवर्त्तताग्रे भूतस्य जातः पतिरेक आसीत् ॥ स दाधार पृ
थिवीं द्यामुतेमां कस्मै देवाय हविषा विधेम ॥ हिरण्यगर्भो हि
रण्यमयो गर्भो हिरण्यमयो गर्भोस्येति वा गर्भो गृभेर्गृणात्य
र्थे गिरत्यनर्थानिति वा यदा हि स्त्री गुणान्गृह्णाति गुणाश्चा ५०
स्या गृह्यंते थ गर्भो भवति समभवदग्रे भूतस्य जातः पतिरेको

बभूव स धारयति पृथिवीं च दिवं च कस्मै देवाय हविषा विधे
मेति व्याख्यातं विधतिर्दानकर्मा सरस्वान्व्याख्यातस्तस्यैषा
भवति ॥ १० ॥ २३ ॥ ये ते सरस्व ऊर्मयो मधुमंतो घृतश्चुतः ॥
तेभिर्नोविता भव ॥ इति सा निगदव्याख्याता ॥ ११ ॥ २४ ॥ दशा
मस्य द्वितीयः पादः ॥ ॥ ॐ ॥ विश्वकर्मा सर्वस्य कर्त्ता तस्यैषा
भवति ॥ १ ॥ २५ ॥ विश्वकर्मा विमना आद्विहाया धाता विधा
ता परमोत संदृक् ॥ तेषामिष्टानि समिषा मदंति यत्रा सप्त
ऋषीन्पर एकमाहुः ॥ विश्वकर्मा विभूतमना व्याप्ता धाता

Takshashila Project

५१ चविधाताचपरमश्चसंदृष्टाभूतानांतेषामिष्टानिवाकांता
निवाक्रांतानिवागतानिवामतानिनतानिवाद्भिःसहसंमोदं
तेयत्रैतानिसप्तऽऋषीणानिज्योतींषितेभ्यःपरऽआदित्यस्ता
न्येतस्मिंनेकंभवंतीत्यधिदैवतमथाध्यात्मंविश्वकर्माविभूत
मनाव्याप्ताधाताचपरमश्चसंदर्शयितेंद्रियाणामेषामिष्टानि
वाकांतानिवाक्रांतानिवागतानिवामतानिवानतानिवान्ने
नसहसंमोदंतेयत्रेमानिसप्तऽऋषीणीनींद्रियाण्येभ्यःपर ५१
ऽआत्मातान्यस्मिन्नेकंभवंतीत्यात्मगतिमाचष्टेतत्रेतिहास

विधाताच

माचक्षतेविश्वकर्माभौवनःसर्वमेधेसर्वाणिभूतानिजुहवां
चकारसऽआत्मानमप्यंततोजुहवांचकारतदभिवादिन्येष
र्ग्भवतियऽइमाविश्वाभुवनानिजुह्वदितितस्योत्तराभूयसेनि
र्वचनाय॥२॥२६॥विश्वकर्मन्हविषावावृधानःस्वयंयजस्व
पृथिवीमुतद्यां।मुह्यंत्वन्येऽअभितोजनासऽइहास्माकंमघवा
सूरिरस्तु॥विश्वकर्मन्हविषावर्द्धयमानःस्वयंयजस्वपृथि
वींचदिवंचमुह्यंत्वन्येऽअभितोजनासःसपत्नाःऽइहास्मा
कंमघवासूरिरस्तुप्रज्ञातोऽस्त्वशाव्याख्यातास्तीर्ऽअंत

Digitized by Vaidika Bharata/Suparna Trust, Maujpur, New Delhi.

५२ रिक्षेक्षियतित्वर्णमर्थं रक्षत्यस्मोतेर्वृत्तस्यैषा भवति ॥ ५॥२७॥
त्यमू षु वाजिनं देवजूतं सहावानं तरुतारं रथानां । अरिष्टने
मिं पृतनाजमाशुं स्वस्तये तार्क्ष्यमिहा हुवेम ॥ तं भृशमन्नवन्तं
जूतिर्गतिः प्रीतिर्वा देवजूतं देवगतं देवप्रीतं वा सहस्वन्तं तार
यितारं रथानामरिष्टनेमिं पृतनाजितमाशुं स्वस्तये तार्क्ष्यमि
ह ह्वयेमेति कमन्यं मध्यमादेवमवक्ष्यत्तस्यैषापरा भवति ॥ ६ ॥
२८ ॥ सद्यश्चिद्यः शवसा पञ्च कृष्टीः सूर्य इव ज्योतिषापस्त ५२
तान ॥ सहस्रसाः शतसा अस्य रंहिर्न स्मा वरन्ते युवतिं न शर्

यां ॥ सद्योपि यः शवसा बलेन तनोत्यपः सूर्य इव ज्योतिषा पञ्च
मनुष्यजातानि सहस्रसानिनी शतसान्यस्य सा गतिर्न स्मै
नां वारयन्ति प्रयुवतीमिव शरमयीमिषुं मन्यन्ते दीप्ति
कर्मणः क्रोधकर्मणो वा मन्युर्यस्मादिषवस्तस्यैषा भवति
॥ ५॥ २९॥ त्वया मन्यो सरथमारुजन्तो हर्षमाणासो धृषिता म
रुत्वः । तिग्मेषव आयुधा संशिशाना अभि प्र यन्तु नरो अग्नि
रूपाः ॥ त्वया मन्यो सरथमारुह्य रुजन्तो हर्षमाणासो धृषिता
मरुत्वंस्तिग्मेषव आयुधानि संशिश्यमाना अभि प्रयन्तु न

५२ शेऽअग्निरूपाऽअग्निकर्माणः सन्नद्धः कवचिनऽइति वा दधिक्रा
व्याख्यातस्तस्यैषा भवति ॥ ६ ॥ २४ ॥ आ दधिक्राः शवसा पंच कृ
ष्टीः सूर्यऽइव ज्योतिषापस्ततान । सहस्रसाः शतसा वाज्यर्वा पृ
णक्तु मध्वा समिमा वचांसि ॥ आ ततानेति दधिक्रा बलेनापः सूर्य
ऽइव ज्योतिषा पंच मनुष्यजातानि सहस्रसाः शतसा वाजी वेज
नवानर्वेरणवान्संपृणक्तु नो मधुनोदकेन वचनानीमानी
ति मधु धमतेर्विपरीतस्य सविता सर्वस्य प्रसविता तस्यैषा ५२
भवति ॥ ७ ॥ २५ ॥ सविता यंत्रैः पृथिवीमरम्णादस्कंभने स

विता द्यामदृंहत् । अश्वमिवाधुक्षद्धुनिमंतरिक्षमतूर्ते बद्धं स
विता समुद्रं ॥ सविता यंत्रैः पृथिवीमरमयदनालंबनेंतरिक्षे
सविता द्यामदृंहदश्वमिवाधुक्षद्धुनिमंतरिक्षे मेघं बद्धमतूर्ते
बद्धमतूर्णऽइति वा त्वरमाणऽइति वा सविता समुदितारमि
ति कमन्यमादित्याद्देवमवक्षदादित्योपि सवितोच्यते तथा
च हैरण्यस्तूपे स्तुतो र्चन्हिरण्यस्तूपऽऋषिरिदं सूक्तं प्रोवाच
तदभिवादिन्येषर्ग्भवति ॥ ८ ॥ २६ ॥ हिरण्यस्तूपः सवितुर्यथा
त्वांगिरसो जुह्वे वाजेऽअस्मिन् । एवा त्वार्चन्नवसे वंदमानः सो

मस्येवांशुं प्रतिजागराहं॥ हिरण्यस्तूपो हिरण्मयस्तूपो हिर
ण्यमयस्तूपोऽस्येति वा। स्तूपः स्त्यायतेः संघातः। सवितर्यथा त्वां
गिरसो जुह्वे वाजेऽस्मिन्॥ अस्मिन्नेवं त्वार्चन्नवनाय वंदमानः
सोमस्येवांशुं प्रतिजागर्म्यहं त्वष्टा व्याख्यातस्तस्यैषा भव
ति॥ १०॥ ३४॥ देवस्त्वष्टा सविता विश्वरूपः पुपोष प्रजाः पुरु
धा जजान। इमा च विश्वा भुवनान्यस्य महद्देवानामसुरत्वमे
कं॥ देवस्त्वष्टा सविता सर्वरूपः पोषति प्रजा रसानुप्रदाने
न बहुधा चेमा जनयतीमानि च सर्वाणि भूतान्युदकान्य

स्य महच्चास्मै देवानामसुरत्वमेकत्वं प्रज्ञावत्त्वं वानवत्त्वं वा
पि वासुरिति प्रज्ञानामास्यत्यनर्थानस्ताश्चास्यामनर्था अ
सुरत्वमादिलुप्तं वा तो वातीति सत्तुस्तस्यैषा भवति॥ १०॥ ३६
वात आ वातु भेषजं शंभु मयोभु नो हृदे। प्र ण आयूंषि ता
रिषत्॥ वात आ वातु भेषजानि शंभु मयोभु च नो हृदया
य प्रवर्द्धयतु च न आयूंष्यग्निर्व्याख्यातस्तस्यैष भवति॥ ११॥
३५॥ प्रति त्यं चारुमध्वरं गोपीथाय प्र हूयसे। मरुद्भिरग्न रु
आ गहि॥ तं प्रति चारुमध्वरं सोमपानाय प्रहूयसे सोऽग्ने मरु

Takshashila Project

५५ ड्भिः सहागच्छेति कमन्यं मध्यमादेवमवक्ष्यत्तस्यैषापरा भवति॥
॥१२॥ २६॥ अग्निं त्वा पूर्वपीतये सृजामि सोम्यं मधु॥ मरुद्भिरग्न आ
गहि॥ अग्निं सृजामि त्वा पूर्वपीतये पूर्वपानाय सोम्यं मधु सौमम
यं सोऽग्ने मरुद्भिः सहागच्छेति॥१३॥ २७॥ इति दशमस्य तृतीयः पा
दः॥ ॥३॥ वेनो वेनतेः कान्तिकर्मणस्तस्यैषा भवति॥ १॥ २८॥
अयं वेनश्चोदयत्पृश्निगर्भा ज्योतिर्जरायू रजसो विमाने॥ इम
मपां संगमे सूर्यस्य शिशुं न विप्रा मतिभी रिहन्ति॥ अयं वेन ५५
श्चोदयत्पृश्निगर्भाः प्राष्टवर्णगर्भा आप इति वा ज्योतिर्जरा

युर्ज्योतिरस्य जरायुस्थानीयं भवति जरायु जरया गर्भस्य जर
२५ या यूयत इति वेममपां च संगमने सूर्यस्य च शिशुमिव विप्रा म
तिभी रिहन्ति लिहन्ति लिहन्ति वर्द्धयन्ति पूजयन्तीति वा शिशुः शं
सनीयो भवति॥ शिशीतेर्वा स्याद्दानकर्मणश्चिरलब्धो गर्भो भ
त्यसुनीतिरसून्नयति तस्यैषा भवति॥ २॥ २९॥ असुनीते मनो
ऽस्मासु धारय जीवातवे सु प्रतिरा न आयुः॥ रारन्धि नः सूर्य
स्य संदृशि घृतेन त्वं तन्वं वर्द्धयस्व॥ असुनीते मनोऽस्मासु
धारय चिरं जीवनाय प्रवर्द्धय च न आयू रंधय च नः सूर्यस्य
२

Digitized by Vaidika Bharata/Suparna Trust, Maujpur, New Delhi.

५६ संदर्शनायरध्यतिर्वङ्गागमनेपिरुङ्क्षते। मारधामद्धिग्रुतेसोमरा
जग्मिस्पपिनिगमोभवति। घृतेनत्वमात्मानं तन्वं वईयस्वतौर्व्या
रव्यातस्तस्यैवाम्नवति॥३॥४८॥ ऋतस्यहिश्रुरुधः संतिपूर्वीः ऋ
तस्यधीतिर्वृजिनानिहंति॥ ऋतस्यश्लोकोबधिराततर्दकर्णाबु
धानःशुचमानआयोः॥ ऋतस्यहिश्रुरुधःसंतिपूर्वीः ऋतस्य
प्रज्ञावर्जनीयानिहंत्यृतस्यश्लोकोबधिरस्यापिकर्णावातृण
त्तिबधिरोबद्धश्रोत्रः कर्णौबोधयंदीप्यमानश्चायमानस्यम ५६
नुष्यस्यज्योतिषोवोदकस्यवेंदुरिंधेरुनलेर्वातस्यैवाभवति।

॥४॥४९॥ अतद्वैचेयं नव्यायेंदवेहव्योनयः इषवान्मन्मरेजति
रक्षोहामन्मरेजति॥ स्वयंसोसौअस्मदानिदोवधैरजेतदुर्मतिं॥
अवस्रवेदघशंसोवतरमवक्षुद्रमिवस्रवेत्॥ प्रब्रवीमितद्ध
व्यायेंदवेहवनाईइवयःइषवानन्नवान्कामवान्वामननानि
चनोरेजयतिरक्षोहाचबलेनरेजयतिस्वयंसोऽअस्मदभि
निंदितारं वधैरजेतदुर्मतिं। अवस्रवेदघशंसः। ततश्चावत
रं क्षुद्रमिवावस्रवेदभ्यासेभूयांसमर्थं मन्यंते यथाहोदर्शनी
याहोदर्शनीयेतितस्यरुछेपस्यशीलं परुछेप ऋषिः परुषिप

Digitized by Vaidika Bharata/Suparna Trust, Maujpur, New Delhi.

५७ ऋषिरेषो स्येति वेतीमानि सप्तविंशतिर्देवता नामधेयान्यनु
क्रांतानि स्तुतान्यांजिह्वविर्भाजिते षामेतान्यहविर्भाजिवे नोस्तु
नीति श्रुतेरुक्तं प्रजापतिः प्रजानां पाता वा पालयिता वा तस्यै
षा भवति ॥५॥४२॥ प्रजापते न त्वदेतान्यन्यो विश्वा जाता
नि परिता बभूव ॥ यत्कामास्ते जुहुमस्तन्नो अस्तु वयं स्याम
पतयो रयीणां ॥ प्रजापते न हि त्वदेतान्यन्यः सर्वाणि जातानि
परितानि बभूव यत्कामास्ते जुहुमस्तन्नो अस्तु वयं स्याम प ५७
तयो रयीणामित्याशीराहिर्ध्यारव्यातस्तस्यैषा भवति ॥६॥४३॥

अब्जामुक्थैरहिंगृणीषे बुध्ने नदीनां रजःसु षीदन् ॥ अप्सुजामु
क्थैरहिंगृणीषे बुध्ने नदीनां रजःसु षीदन्बुध्नमंतरिक्षं बुध्नाः
अस्मिन्धृताः आप इदमपीतरद्बुध्नमेतस्मादेव बुध्नाः अस्मि
न्धृताः प्राणाः इति यो हिः स बुध्न्यो बुध्नमंतरिक्षं तन्निवासात्तस्यै
षा भवति ॥७॥४४॥ मा नो ऽहिर्बुध्न्यो रिषे धान्मा यज्ञो अस्य स्त्रि
धदृतायोः ॥ मा च नो ऽहिर्बुध्न्यो रेषणाय धान्मास्य यज्ञो स्वाच स्त्रि
धद्यज्ञकामस्य सुपर्णो व्याख्यातस्तस्यैषा भवति ॥८॥४५॥ एकः
सुपर्णः स समुद्रमा विवेश स इदं विश्वं भुवनं विचष्टे । तं पाकेन

५८ मनसापश्यमंतितस्तंमातारेळ्हिसउरेळ्हिमातरं॥एकःसुपर्णः
ससमुद्रमाविशतिसइमानिसर्वाणिभूतान्यभिविपश्यतितंपा
केनमनसापश्यमंतितइत्यृषेर्दृष्टार्थस्यप्रीतिर्भवत्याख्यानसं
युक्तातंमातारेळ्हिवागेषामाध्यमिकासउमातरंरेळ्हिपुरू
रवाबहुधारोरूयतेतस्यैषाभवति॥९॥४६॥समस्मिंजायमा
नआसतग्नाउतेमवर्द्धन्नद्यःस्वगूर्त्ताः॥महेयत्वापुरूरवोर
णायावर्द्धयन्दस्युहत्यायदेवाः॥समासतास्मिंजायमानेग्ना ५८
गमनादापोदेवपत्न्योवापिचैनमवर्द्धयन्नद्यःस्वयंगामिन्योम

हतेचयत्वापुरूरवोरणायरमणीयायसंग्रामायावर्द्धयंदस्यु
हत्यायचदेवादेवाः॥१०॥४७॥द्वादशमस्यचतुर्थःपादः॥ ॥ॐ
इतियास्कार्यनिरुक्तेदशमोऽध्यायःसमाप्तः॥ ॥हरिःॐ॥
श्येनोव्याख्यातस्तस्यैषाभवति॥१॥आदायश्येनोऽअभरत्सोमं
सहस्रंसवाँऽअयुतंचसाकं॥अत्रापुरंधिरजहादरातीर्मदेसो
मस्यमूराऽअमूरः॥आदायश्येनोहरत्सोमंसहस्रंसवानयुतं
चसहस्रसहस्रंसहस्रसाव्यमभिप्रेत्यतत्रायुतंसोमभक्षास्तत्संबं
धेनायुतंदक्षिणाऽइतिवातत्रपुरंधिरजहादमित्रानदानानि
सा

Takshashila Project

५९ तिवा। मदे सोमस्य मूराः अमूरः। ऐंद्रे च सूक्ते सोमपानेन च वस्तुत
स्तस्मादिदं मन्यंतःऽउषधिः सोमः सुनोतेर्यदि मभिषुण्वंति बहुल
मस्य नैघंटुकं वृत्त माश्चर्यमिव प्राधान्येन तस्य पावमानीश्रुति
र्दर्शिता यो दाहरिष्यामः॥२॥ स्वादिष्ठया मदिष्ठया पवस्व सोम
धारया। इंद्राय पातवे सुतः॥ इति सा निगदव्याख्याता। एषा परा
भवति चंद्रमसो वै तस्य वा॥३॥ सोमं मन्यते पपिवान्यत्संपिंषं
त्योषधिं। सोमं यं ब्रह्माणो विदुर्न तस्याश्नाति कश्चन॥ सोमं म ५९
न्यते पपिवान्यत्संपिंषंत्योषधिमिति वृथासुतमसोममाह सो

मं यं ब्रह्माणो विदुरिति न तस्याश्नाति कश्चनायज्वेत्यधियज्ञम
थाधिदैवतं सोमं मन्यते पपिवान्यत्संपिंषंत्योषधिमिति यजुः सु
तमसोममाह सोमं यं ब्रह्माणो विदुश्चंद्रमसं न तस्याश्नाति कश्च
नादेवः इत्यथैषापरा भवति चंद्रमसो वै तस्य वा॥४॥ यत्त्वा देव
प्रपिबंति तत आप्यायसे पुनः। वायुः सोमस्य रक्षिता समा
नां मास आकृतिः॥ यत्त्वा देव प्रपिबंति तत आप्यायसे पुनरि
ति नाराशंसानृचि प्रेत्य पूर्वपक्षापरपक्षाविति वा वायुः सो
मस्य रक्षिता वायुमस्य रक्षितारमाह साहचर्याद्रसहरणाद्वा

Digitized by Vaidika Bharata/Suparna Trust, Maujpur, New Delhi.

६० समानां संवत्सराणां मासऽआकृतिः सोमो रूपविशेषैरोषधिश्चं
द्रमा वा चंद्रमाश्चांद्रमिति चंद्रो माता चांद्रं मानमस्येति वा चंद्रश्चं
दतेः कांतिकर्मणश्चंदनमित्यप्यस्य भवति चारु द्रवति चिरं
द्रवति चमेर्वा पूर्वं चारुरुचेर्विपरीतस्यैतस्यैषा भवति ॥५॥
नवोनवो भवति जायमानोऽह्नां केतुरुषसामेत्यग्रं भागं देवे
भ्यो विदधात्यायन्प्रचंद्रमास्तिरते दीर्घमायुः नवोनवो भव
ति जायमानः इति पूर्वपक्षादिमभिप्रेत्याह्नां केतुरुषसामेत्य ६०
ग्रमित्यपरपक्षांतमभिप्रेत्यादित्यदैवतो द्वितीयः पाद इ

त्येके भागं देवेभ्यो विदधात्यायन्नित्यर्द्धमासेज्यामभिप्रेत्य प्र
वर्द्धयते चंद्रमा दीर्घमायुर्मृत्युर्मारयतीति सतो मृतं च्यावयती
ति शतबलाक्षो मौद्गल्यस्तस्यैषा भवति ॥६॥ परं मृत्यो अनु
परेहि पंथां यस्ते स्वऽइतरो देवयानात् चक्षुष्मते शृण्वते ते
ब्रवीमि मा नः प्रजां रीरिषो मोत वीरान् ॥ परं मृत्यो ध्रुवं मृत्यो
ध्रुव परेहि मृत्यो कथितं तेन मृत्यो मृतं च्यावयते भवति मृत्यो
मदेर्वा मुदेर्वा तेषामेषा भवति ॥७॥ त्वेषमित्था समरणं शि
मीवतोरिंद्राविष्णू सुतपा वामुरुष्यति ॥ या मर्त्याय प्रतिधीय

Takshashila Project

६१ मानुमित्क्रुशानोरस्तुरसुनामुरुव्यचः॥ इतिसानिगदव्याख्याता
विश्वानरोव्याख्यातस्तस्यैषाभवति॥८॥ प्रवोमहेमंमानायां द२
धसोऽर्चाविश्वानरायविश्वाभुवे। इंद्रस्ययस्यसुमखंसहोमहि
श्रवोनृम्णंचरोदसीसपर्यतः॥ अर्चतस्तुतिंमहतेंधसोन्नस्यदा
त्रेमंदमानायमोदमानायस्तूयमानायशब्दायमानायेति
वाविश्वानरायसर्वविभूतायेंद्रस्ययस्यप्रीतोसुमहद्बलंमहि
च्छ्रवणीयंयशोन्नंमणंचबलंनंनतंद्यावापृथिव्यौवःपरिच ६१
रतः। इतिकमन्यंमध्यमादेवमवक्ष्यत्तस्यैषापराभवति॥९॥

उदुज्योतिरमृतंविश्वजन्यंविश्वानरःसवितादेवोऽअश्रेत्॥
उदशिश्रयज्ज्योतिरमृतंसर्वजन्यंविश्वानरःसवितादेवः। इति
धातासर्वस्यविधातातस्यैषाभवति॥१०॥ धातादादातुदाशुषे
प्राचींजीवातुमक्षितिं। वयंदेवस्यधीमहिसुमतिंसत्यधर्मणः
धातादादातुदत्तवतेप्रवृद्धांजीविकामनुपक्षीणां। वयंदेवस्य
धीमहिकल्याणीमतिंसत्यधर्मणोविधाताधात्राव्याख्यातस्त सुमतिं
स्यैषनिपातोभवतिबहुदेवतायामृचि॥११॥ सोमस्यराज्ञो
वरुणस्यधर्मणिबृहस्पतेरनुमत्याऽउशर्मणि॥ तवाहमद्य

Digitized by Vaidika Bharata/Suparna Trust, Maujpur, New Delhi.

Takshashila Project

६२ मघवन्नुपस्तुतो धातर्विधातः कलशाँ अभक्षयं ॥ इत्येतान्नि
दैवतान्निरन्निप्रसूतः सोमः कलशानभक्षयमिति कलशः
कलाऽअस्मिञ्छेरते मात्राः कलिश्च कलाश्च किरतेर्विकीर्ण
मात्राँ ॥१२॥ एकादशस्य प्रथमः पादः ॥ ॥ॐ॥ अथातो मध्यस्था
ना देवगणास्तेषां मरुतः प्रथमागामिनो भवंतीति मरुतो मि
तराविणो वा मितरोचिनो वा महद्द्रवंतीति वा तेषामेषा भवति
॥१॥१३॥ आ विद्युन्मद्भिर्मरुतः स्वर्कै रथेभिर्यात ऋष्टिमद्भिरश्व ६२
पर्णैः । आ वर्षिष्ठया न इषा वयो न पप्तता सुमायाः ॥ विद्यु

न्मद्भिर्मरुतः स्वर्कैः स्वंचनैरिति वा स्वर्चनैरिति वा स्वर्चिभिरि
ति वा रथैरायात ऋष्टिमद्भिरश्वपर्णैरश्वपतनैर्वर्षिष्ठेन च नोन्ने
न वयः इवापतत सुमायाः कल्याणकर्माणो वा कल्याणप्रज्ञा
वा रुद्रस्याख्याता स्तेषामेषा भवति ॥२॥१४॥ आ रुद्रास इंद्रवं
तः सजोषसो हिरण्यरथाः सुविताय गंतन । इयं वो अस्मत्प्र
तिहर्यते मतिस्तृष्णजे न दिव उत्सा उदन्यवे ॥ आ गछत रुद्र इंद्रे
ण सहजोषणाः सुविताय कर्मणे इयं वो अस्मदपि प्रतिकाम
यते मतिस्तृष्णज इव दिव उत्सा उदन्यवे तृष्णक्तृष्यते रुदन्यु

Digitized by Vaidika Bharata/Suparna Trust, Maujpur, New Delhi.

६२ रुदन्यतेंऽऋभवउरुभांतीतिवर्त्तेनभांतीतिवर्त्तेनभवंतीतिवा
तेषामेषाभवति ॥ २॥१५॥ विष्ट्वीशमीतरणित्वेनवाघतोमर्त्ता
सः संतोऽमृतत्वमानशुः ॥ सौधन्वनाऋभवःसूरचक्षसःसं
वत्सरेसमपृच्यंतधीतिभिः ॥ कृत्वाकर्माणिक्षिप्रत्वेनवोढारो
मेधाविनोवामर्त्तासःसंतोऽमृतत्वमानशिरे सौधन्वनाऋभ ना ५
वःसूरख्यानावासूरप्रज्ञावासंवत्सरेसमपृच्यंतकर्मभि
ऋभुर्विभ्वावाजइतिसुधन्वनःआंगिरसस्यत्रयःपुत्राबभू ६२
वुस्तेषांप्रथमोत्तमाभ्यांबहुवंतिगमाभ्भवंतिनमध्यमेनतदे

तदृभोश्चबहुवचनेनचसमेस्यचसंस्तवेनबहूनिदशतयी
षुसूक्तानिभवंत्यादित्यरश्मयोप्यृभवउच्यंते ॥ अगोह्यस्यदे ५
सस्तनागृहेतदृभवोनानुगच्छथ ॥ अगोह्यआदित्योगृह
५ नीयस्तस्ययदस्वपथगृहेयावत्तत्रभवथनतावदिहभवथेत्सं
गिरसोव्याख्याताःतेषामेषाभवति ॥ ५॥१६॥ विरूपासइदृ
षयस्तइद्गंभीरवेपसः ॥ तेअंगिरसःसूनवस्तेअग्नेःपरिज
ज्ञिरे ॥ बहुरूपाऋषयस्तेगंभीरकर्माणोवागंभीरप्रज्ञावाते
अंगिरसःपुत्रास्तेऽग्नेरधिजज्ञिरेऽइत्यग्निजन्मैपितरोव्या

Takshashila Project
Digitized by Vaidika Bharata/Suparna Trust, Maujpur, New Delhi.

६४ ख्यातास्तेषामेषा भवति ॥ ५ ॥ १७ ॥ उदीरतामवर उत्परास उ
न्मध्यमाः पितरः सोम्यासः । असुं य ईयुरवृका ऋतज्ञास्ते नोवंतु
पितरो हवेषु ॥ उदीरतामवर उदीरतां पर उदीरतां मध्यमाः पि
तरः सोम्याः सोमसंपादिनस्तेसुं ये प्राणमन्वीयुरवृकाऽन
मित्राः सत्यज्ञा वा यज्ञज्ञा वा ते न आगच्छंतु पितरो ह्वानेषु मा
ध्यमको यम इत्याहुस्तस्मान्माध्यमकान्पितॄन्मन्यंतेऽगिरसो
व्याख्याताः पितरो व्याख्याता भृगवो व्याख्याताऽथर्वाणो ६४
ऽथर्वनेतन्नँस्थर्वतिश्चरतिकर्मा तत्प्रतिषेधस्तेषामेषा सा

धारणा भवति ॥ ६ ॥ १८ ॥ अंगिरसो नः पितरो नवग्वा अथर्वा
णो भृगवः सोम्यासः । तेषां वयं सुमतौ यज्ञियानामपि भद्रे
सौमनसे स्याम ॥ अंगिरसो नः पितरो नवगतयो नवनीत
गतयो वाऽथर्वाणो भृगवः सोम्याः सोमसंपादिनस्तेषां वयं
कल्याण्यां मतौ सुमतौ यज्ञियानामपि चैषां भद्रे भंदनीये भा
जनवति वा कल्याणे मनसि स्याम इति माध्यमको देवगण इ
ति नैरुक्ताः पितर इत्याख्यानमथाप्यृषयः स्तूयंते ॥ ७ ॥ १९ ॥
सूर्यस्येव वक्षथो ज्योतिरेषां समुद्रस्येव महिमा गभीरः । वा

Digitized by Vaidika Bharata/Suparna Trust, Maujpur, New Delhi.

६५ तस्यैव प्रजवो नाम्न्येनुस्तोमो वसिष्ठाः ऽ अन्वैत वेवः ॥ इतियथा
ऽआप्त्याः ऽआप्नोतेस्तेषामेषा निपातो भवत्यैन्द्र्यामृचि ॥८॥२०॥
स्तुषेय्यं पुरुवर्पसमृभ्वमिनतममाप्त्यमाप्त्यानां ऽ आदर्षते श
वसा सप्तदानून्प्रसाक्षते प्रतिमानानि भूरि ॥ स्तोतव्यं बहुरू
पमुरुभूतमीश्वरतममाप्तव्यमाप्तव्यानामादृणाति यः शव
सा बलेन सप्तदातॄनिति वा सप्तदानवानिति वा प्रसाक्षते प्र
तिमानानि बहूनि साक्षतिराप्नोतिकर्मा ॥९॥२१॥ एकादश ६५
स्य द्वितीयः पादः ॥ ॥३॥ अथातो मध्यस्थानाः स्त्रियस्तासा

मदितिः प्रथमागामिनी भवत्यदितिर्व्याख्याता तस्याः ऽ एषा भ
वति ॥१॥२२॥ दक्षस्य वादिते जन्मनि व्रते राजाना मित्रावरुणा
विवाससि ऽ अतूर्तपंथाः पुरुरथो ऽ अर्यमा सप्तहोता विषुरू
पेषु जन्मसु ॥ दक्षस्य वादिते जन्मनि कर्मणि व्रते राजानौ मित्रा
वरुणौ परिचरसि विवासतिः परिचर्यायां हविष्मां ऽ आविवा
सतीत्याशास्तेर्वा तूर्णपंथा अत्वरमाणपंथा बहुरथो ऽ अर्य
मादित्यो ऽरीन्नियच्छति सप्तहोता सप्तास्मै रश्मयो रसानभिस
न्नामयंति सप्तैनमृषयः स्तुवंतीति वा विषमरूपेषु जन्मसु

६६ कर्मसुदक्षेष्वादितोदक्षः इत्याकुरादित्यमध्येच स्तुतो दिति
र्दाक्षायणी। अदितेर्दक्षो अजायत दक्षाद्वदितिः परीति चात
त्कथमुपपद्येत समानजन्मानौ स्यातामित्यपि वा देवधर्मेणेत
रेतरजन्मानौ स्यातामितरेतरप्रकृती अग्निरप्यदितिरुच्य तौ ४
ते तस्यैषा भवति ॥२॥२३॥ यस्मै त्वं सुद्रविणो ददाशोऽनागास्त्व
मदिते सर्वताता। यं भद्रेण शवसा चोदयासि प्रजावता राध
सा ते स्याम॥ यस्मै त्वं सुद्रविणो ददाशो नागास्त्वमनपराधि ६६
त्वमदिते सर्वासु कर्मततिष्वाँगओऽङः पूर्वाङ्मेरेनएतेः कि

ल्बिषं किल्बिदं सुकृतकर्मणो भयं कीर्तिमस्य भिनत्तीति वा यं
भद्रेण शवसा बलेन चोदयसि प्रजावता च राधसा ते वयमि
ह स्यामेति सरमा सुरपणिसंवादः ऋ एषा भवति ॥३॥२४॥ किमि
च्छन्ती सरमा प्रेदमानड्दूरे ह्यध्वा जगुरिः पराचैः। कास्मेहितिः का
परितक्म्यासीत्कथं रसाया अतरः पयांसि॥ किमिच्छन्ती सरमे
दं प्रायद्दूरे ह्यध्वा जगुरिर्जंगम्यतेः पराञ्चनैरञ्चितः कास्मेस्मा
स्वर्थे हितिरासीत्किं परितकनं परितक्म्या रात्रिः परित एनां
तक्म तक्मेत्युष्णनाम तकत इति सतः कथं रसाया अतरः

६१ पयांसीतिरसानदीरसतेःशब्दकर्मणःकथंरसानितान्युदका
नीतिवादेवमुनीद्वेणप्रहितापणिभिरसुरैःसमुदइत्याख्यानं
सरस्वतीत्याख्यातातस्याःएषाभवति॥५॥२५॥पावकानःस
रस्वतीवाजेभिर्वाजेभिर्वाजिनीवतीयज्ञंवष्टुधियावसुः॥पा
वकानःसरस्वत्यन्नैरन्नवतीयज्ञंवष्टुधियावसुःकर्मवसुस्त
स्याःएषापराभवति॥५॥२६॥महोअर्णःसरस्वतीप्रचेतय
तिकेतुना॥धियोविश्वाविराजति॥महदर्णःसरस्वतीप्रचेतय ६१
तिप्रज्ञापयतिकेतुनाकर्मणाप्रज्ञयावेमानिचसर्वाणिप्रज्ञा

न्यभिविराजतिवागर्थेषुविधीयतेतस्मान्माध्यमिकांवाचं
मन्यंतेवाग्व्याख्यातातस्याःएषाभवति॥६॥२७॥यद्वाग्वदंत्य
विचेतनानिराष्ट्रीदेवानांनिषसादमंद्राचतस्रऊर्जंदुदुहेप
यांसिक्वस्विदस्याःपरमंजगाम॥यद्वाग्वदंत्यविचेतनान्यवि ६८
ज्ञातानिराष्ट्रीदेवानांनिषसादमदनाचतस्रोनुदिशःऊर्जं
दुदुहेपयांसिक्वस्विदस्याःपरमंजगामेतियत्पृथिवींगच्छती
तिवायदादित्यरश्मयोहरंतीतिवातस्याःएषापराभवति॥
७॥२८॥देवींवाचमजनयंतदेवास्तांविश्वरूपाःपशवोवदंति॥

६८ सानोमंद्रेषमूर्जंदुहानाधेनुर्वागस्मानुपसुष्टुतैतु॥ देवींवा
चमजनयंतदेवास्तांसर्वरूपाःपशवोवदंतिव्यक्तवाचश्चाव्य
क्तवाचश्चसानोमदनानन्नंचरसंचदुहानाधेनुर्वागस्मानुपैतु
सुष्टुतानुमतीराकेतिदेवपत्न्याविति नैरुक्ताः पौर्णमास्यावि
तियाज्ञिकायापूर्वापौर्णमासीसानुमतिर्योत्तरासाराकेतिवि
ज्ञायतेऽनुमतिरनुमननात्तस्याःएषाभवति॥३॥२८॥ अ
न्विदनुमतेत्वंमन्यासैशंचनस्कृधि॥ क्रत्वेदक्षायनोहिनुप्र ६८
णआयूंषितारिषः॥ अनुमन्यस्वानुमतेत्वंसुखंचनःकुरु

न्नंचनोपत्यायधेहिप्रवर्द्धयचनः आयूरार्करोतेर्दानकर्मण
स्तस्याःएषाभवति॥४॥२९॥ राकामहंसुहवांसुष्टुतीहुवेशृणो
तुनःसुभगाबोधतुत्मनासीव्यत्वपःसूच्याछिद्यमानयाददा
तुवीरंशतदायमुक्थ्यं॥ राकामहंसुह्वानांसुष्टुत्याह्वयेशृ
णोतुनःसुभगाबोधत्वात्मनासीव्यत्वपःप्रजननकर्मसूच्या
छिद्यमानयासूचीसीव्यतेर्ददातुवीरंशातप्रदमुक्थ्यंवक्तव्य
प्रशंसंसिनीवालीकुहूरितिदेवपत्न्याविति नैरुक्ताःअमावा
स्येइतियाज्ञिकायापूर्वामावास्यासासिनीवालीयोत्तरासा

Takshashila Project
Digitized by Vaidika Bharata/Suparna Trust, Maujpur, New Delhi.

६९ कुहूरितिविज्ञायतेसिनीवालीसिनमन्नंभवतिसिनातिभू
तानिवालंपर्ववृणोतेस्तस्मिन्नन्नवतीवालिनीवावालेनैवा
स्यामणुत्वाच्चंद्रमाःसेवितव्योभवतीतिवातस्याःऽएषाभवति।
॥१०॥३१॥सिनीवालिपृथुष्टुकेयादेवानामसिस्वसा॥जुषस्व
हव्यमाहुतंप्रजांदेविदिदिड्ढिनः॥सिनीवालीपृथुजघनेस्तुकः पु२
स्तायतेःसंघातःपृथुकेशस्तुकापृथुस्तुतिर्वायादेवानामसिस्व
सास्वसासुऽअसास्वेषुसीदतीतिवाजुषस्वहव्यमाहुतंप्रजां ६९
चदेविदिशानःकुहूर्गूहतेःक्वाभूदितिवाक्वसतीहूयतऽइति
दिं १

वाक्वाहुतंहविर्जुहोतीतिवातस्याःऽएषाभवति॥११॥३२॥कुहू
महंसुवृतंविद्मनापसमस्मिन्यज्ञेसुहवांजोहवीमि॥सानो
ददातुश्रवणंपितृणांतस्यैतेदेविहविषाविधेम॥कुहूमहंसु
वृतंविदितकर्माणमस्मिन्यज्ञेसुह्वानामाह्वयेसानोददातुश्र
वणंपितृणांपित्र्यंधनमितिवापित्र्यंयशऽइतिवातस्यैतेदेविह
विषाविधेमेतिव्याख्यातंयमीव्याख्याताततस्याःऽएषाभवति।
॥१२॥३३॥अन्यमूषुत्वंयम्यन्यऽउत्वांपरिष्वजातेलिबुजेववृ
क्षं॥तस्यवात्वंमनऽइच्छासवातवाधाकृणुष्वसंविदंसुभ

७० ष्टं॥अन्यमेवहित्वंयमान्यस्त्वांपरिष्वंक्षतेलिबुजेववृक्षंतस्या
वात्वंमनऽइछासवातवाधानेनकुरुष्वसंविदंसुभद्रांकल्याण
नस्त्रांयमीयमंचकमेतांप्रत्याचचक्षेत्याख्यानं॥१२॥३४॥एका
दशस्यतृतीयःपादः॥ ॥उं॥उर्वशीव्याख्यातातस्याऽएषाभ
वति॥१॥३५॥विद्युन्नयापतंतीदविद्योद्भरंतीमेऽअप्याकाम्या
निजनिष्ठोऽअपोनर्यःसुजातःप्रोर्वशीतिरतदीर्घमायुः॥वि
द्युदिवयापतंत्यद्योतलहरंतीमेऽअप्याकाम्यान्युदकान्यंतरि ७०
क्षलोकस्ययदानूनमयंजायेताद्भ्योऽध्यपऽइतिनर्योमनुष्ये

भ्योहितोनरापत्यमितिवासुजातःसुजाततरोथोर्वशीप्रव
र्धयतेदीर्घमायुः॥पृथिवीव्याख्यातातस्याऽएषाभवति॥२॥३६
बलित्थापर्वतानांखिद्रंबिभर्षिपृथिवि॥प्रयाभूमिंप्रवत्वतिम
ह्नाजिनोषिमहिनि॥सत्यंत्वंपर्वतानांमेघानांखेदनंछेदनंबल
मत्रधारयसिपृथिविप्रजिन्वसियाभूमिंप्रवणवतिमहत्त्वे
नमहतीत्युदकवतीतिवेंद्राणींद्रस्यपत्नीतस्याऽएषाभवति॥३॥
३७॥इंद्राणीमासुनारिषुसुभगामहमश्रवं॥नह्यस्याऽअपरंच
नजरसामरतेपतिर्विश्वस्मादिंद्रउत्तरः॥इंद्राणीमासुनारि

Takshashila Project
Digitized by Vaidika Bharata/Suparna Trust, Maujpur, New Delhi.

७१ सुसुन्नगामहमश्नवंनयस्याऽअपरामपिसमांजरयांम्रियते औ
पतिःसर्वस्माद्यऽइंद्रऽउत्तरस्तमेतद्ब्रूमस्तस्याऽएषापराभवति
॥४॥३८॥नाहमिंद्राणिरारणसख्युर्वृषाकपेर्ऋते।यस्येदमः
प्यंहविःप्रियंदेवेषुगच्छतिविश्वस्मादिंद्रऽउत्तरः॥नाहमिंद्राणि
रमेतेंसख्युर्वृषाकपेर्ऋतेयस्येदमप्यंहविरप्सुश्रृतमद्भिःसं
स्कृतमितिवाप्रियंदेवेषुनिगच्छतिसर्वस्माद्यऽइंद्रऽउत्तरस्त
मेतद्ब्रूमोगौरीरोचतेर्ज्वलतिकर्मणोयमपीतरोगौरोवर्णः ७१
एतस्मादेवप्रशस्योभवतितस्याऽएषाभवति॥५॥३९॥गौ

रीर्मिमायसलिलानितक्षत्येकपदीद्विपदीसाचतुष्पदी॥अ
ष्टापदीनवपदीबभूवुषीसहस्राक्षरापरमेव्योमन्॥गौरी
र्निर्मिमायसलिलानितक्षतीकुर्वत्येकपदीमध्यमेनद्विपदी
मध्यमेनचादित्येनचचतुष्पदीदिग्भिरष्टापदीदिग्भिश्चावां
तरदिग्भिश्चनवपदीदिग्भिश्चावांतरदिग्भिश्चादित्येनचस
हस्राक्षराबहूदकापरमेव्यवनेतस्याऽएषापराभवति॥६॥
॥४०॥तस्याःसमुद्राऽअधिविक्षरंतितेनजीवंतिप्रदिशश्च
तस्रः॥ततःक्षरत्यक्षरंतद्विश्वमुपजीवति॥तस्याःसमुद्राऽअ

Takshashila Project

७२ ष्वविसरंति वर्षंति मेघास्तेन जीवंति दिग्गश्रयाणि भूतानि ततः
सरत्यक्षरमुदकं तत्सर्वाणि भूतान्युपजीवंति गौर्व्याख्याता त
स्याः एषा भवति ॥ ७ ॥ ४१ ॥ गौरमीमेदनु वत्सं मिषंतं मूर्द्धानं हि
ङ्ङकृणोन्मातवा उ । सृक्वाणं घर्ममभि वावशाना मिमाति मा
युं पयते पयोभिः ॥ गौरन्वमीमेद्वत्सं निमिषंतमनिमिषंत
मादित्यमिति वा मूर्द्धानमस्याभिहिङ्कृ करोन्मननाय सृक्का
णं सरणं घर्मं हरणमभि वावशाना मिमाति मायुं प्रप्याय ७२
ते पयोभिर्मायुमिवादित्यमिति वा वागेषा माध्यमिका घर्मधु

गिति याज्ञिका धेनुर्द्धयतेर्वा धिनोतेर्वा तस्या एषा भवति ॥ ८ ॥
४२ ॥ उपह्वये सुदुघां धेनुमेतां सुहस्तो गोधुगुत दोहदेनां ॥ श्रे
ष्ठं सवं सविता साविषन्नोऽभीद्धो घर्मस्तदुषु प्रवोचं ॥ उपह्वये
सुदुघां धेनुमेतां कल्याणहस्तो गोधुगपि च दोग्धेनां श्रेष्ठं सवं
सविता सुनोतु न इत्येष हि श्रेष्ठः सर्वेषां सवानां यदुदकं यद्वा
पयो यजुष्मदभीद्धो घर्मस्तं सुप्रब्रवीमि वागेषा माध्यमिका
घर्मधुगिति याज्ञिकाः अघ्न्याहं तव्यान्मवत्यघघ्नीति वा तस्याः
एषा भवति ॥ ९ ॥ ४३ ॥ सूयवसाद्भगवती हि भूया अथो वयेन

Digitized by Vaidika Bharata/Suparna Trust, Maujpur, New Delhi.

Takshashila Project

७२ गवंतः स्याम ॥ अद्धि तृणमघ्न्ये विश्वदानीं पिब शुद्धमुदकमाचरं
ती ॥ सूयवसादिनी भगवती हि भूयाः अथो वयं भगवंतः स्या
म ॥ अद्धि तृणमघ्न्ये सर्वदा पिब च शुद्धमुदकमाचरंती तस्याः एषाप
रा भवति ॥१०॥ ७७॥ हिंकृण्वती वसुपत्नी वसूनां वत्समिच्छंती मन प
सा ॥ अभ्यागात् ॥ दुहामश्विभ्यां पयो अघ्न्येयं सा वर्द्धतां महते सौभ
गाय ॥ इति सा निगदव्याख्याता ॥ पथ्याः स्वस्तिः पंथाः अंतरिक्षं
तन्निवासात्तस्याः एषा भवति ॥११॥ ७४॥ स्वस्ति रिद्धि प्रपथे श्रे ७२
ष्ठा रेक्णस्वत्यभि या वाममेति ॥ सा नो अमा सो अरणे नि पातु स्वा

वेशा भवतु देवगोपा ॥ स्वस्तिरेवहि प्रपथे श्रेष्ठा रेक्णस्वती धन
वत्यभ्येति या वसूनि वननीया नि सा नो मा गृहे सा निरमणे सा नि
र्गमने पातु स्वावेशा भवतु देवी गोप्त्री देवानोर्ययत्विति देवाए
नां गोपायंत्विति वो व्याख्याता तस्याः एषा भवति ॥१२॥ ७५
अपो षाः अनसः सरत्संपिष्टादह बिभ्युषी ॥ नियत्सीं त्रिश्नथद्
षा ॥ अपोषा सरत् उषाः अनसः संपिष्टान्मेघाद्बिभ्युष्यनो वायुर
नितेरपि वोपमार्थे स्यादनसः इव शकटादिवानः शकटमा
नद्धमस्मिंश्चीवरमनीतेर्वा स्याज्जीवनकर्मणः उपजीवंत्येन

Digitized by Vaidika Bharata/Suparna Trust, Maujpur, New Delhi.

७४ मेघोप्यन एतस्मादेव यन्निरंभ्रम यद्भावर्षिता मध्यमस्तस्याः
एषा पराभवति ॥ १४ ॥ ४७ ॥ एतदस्याः अनः शये सुसंपिष्टं वि
पाश्या सुसारसी परावतः ॥ एतदस्याः अनः ऽशेते सुसंपिष्ट
मितरदिव विपाश्या विमुक्ता पाशि स्वसारोषाः परावतः प्रेरित
वतः परागता इल्लोष्मारम्भाता तस्याः एषा भवति ॥ १४ ॥ ४८ ॥
अग्निनऽइलायूथस्य माता स्मन्नदीभिरुर्वशी वा गृणातु उर्व
शी वा मैहद्दिवा गृणाना अभ्यूर्ण्वाना प्रभृथस्यायोः ॥ सिषक्तु नः ७४
ऊर्जव्यस्य पुष्टेः ॥ अग्निगृणातु नः इलायूथस्यमाता स्मदग्निन

बृह

दीभिरुर्वशीवा गृणातूर्वशी वा बृहद्दिवा महद्दिवा गृणाना अभ्यू
र्ण्वाना प्रभृथस्य प्रभृथस्यायोरयनस्य ज्योतिषो वोदकस्य वा
सेवतान्नोन्नस्य पुष्टेरोदसी रुद्रस्य पत्नी तस्याः एषा भवति ॥ १४
॥ ४९ ॥ रथं नु मारुतं वयं श्रवस्युमाहुवामहे ॥ आ यस्मिन्तस्थौ
सुरणानि बिभ्रती सचा मरुत्सु रोदसी ॥ रथं क्षिप्रं मारुतं वयं
श्रवणीयमाह्वयामः ऽ आ यस्मिन्तस्थौ सुरमणीयान्युदकानि बि
भ्रती सचा मरुद्भिः सह रोदसी रोदसी ॥ १६ ॥ ५० ॥ एकादशस्य च
तुर्थः पादः ॥ इति यास्काचार्यनिरुक्ते एकादशोऽध्यायः समाप्तः ॥

Digitized by Vaidika Bharata/Suparna Trust, Maujpur, New Delhi.

Takshashila Project

७५ ॥हरिः ॐ॥ ॥अथातो द्युस्थाना देवतास्तासामश्विनौ प्रथमा
गामिनौ भवतोऽश्विनौ यद्व्यश्नुवाते सर्वं रसेनान्यो ज्योतिषान्यो
ऽश्वैरश्विनावित्यौर्णवाभस्तत्कावश्विनौ द्यावापृथिव्यावित्ये
केऽहोरात्रावित्येके सूर्याचंद्रमसावित्येके राजानौ पुण्यकृतावि
त्यैतिहासिकास्तयोः काल ऊर्द्ध्वमर्द्धरात्रात्प्रकाशीभावस्यानुविष्टं व
भमनु तमोभागो हि मध्यमो ज्योतिर्भाग आदित्यस्तयोरेषा
भवति ॥१॥ वसातिषु स्म चरथोऽसितौ पेत्वाविव । कदेदमश्वि ७५
ना युवमभिदेवाँऽअगच्छतं ॥ इति सा निगदव्याख्याता तयोः समा

नकालयोः समानकर्मणोः संस्तुतप्राययोरसंस्तवेनैषोऽर्द्धर्चो
भवति ॥ वासात्योऽअन्यऽउच्यतऽउषः पुत्रस्तवान्यऽइति तयोरे
षापरा भवति ॥२॥ इहेह जाता समवावशीतामरेपसा तन्वा
नामभिः स्वैः । जिष्णुर्वामन्यः सुमखस्य सूरिर्दिवोऽअन्यः सुभगः
पुत्रऽऊहे ॥ इह चेह च जातौ संस्तूयेते पापेनालिप्यमानया तन्वा
नामभिश्च स्वैर्जिष्णुर्वामन्यः सुमहतो महतो बलस्येरयिं मध्य ता
मो दिवोऽअन्यः सुभगः पुत्रऽऊह्यतऽआदित्यस्तयोरेषापरा भ
वति ॥३॥ प्रातर्युजा विबोधयाश्विनावेह गच्छतां ॥ अस्य सोम

Digitized by Vaidika Bharata/Suparna Trust, Maujpur, New Delhi.

७६ स्य पीतये॥ प्रातर्युजा विबोधयाश्विनावेहगच्छताम स्य सोम
स्य पानाय तयोरेषापरा भवति॥४॥ प्रातर्यजध्वमश्विनाहि
नोत न सायमस्ति देवया अजुष्टं उतान्यो अस्मद्यजते विचावः
१ पूर्वः पूर्वो यजमानो वनीयान्॥ प्रातर्यजध्वमश्विनौ प्रहिणुत
न सायमस्ति देवेज्या अजुष्टमेतदप्यन्योऽस्मद्यजते विचा
वः पूर्वः पूर्वो यजमानो वनीयान्वनयितृतमस्तयोः कालः सूर्यो
दयपर्यन्तस्तस्मिन्नन्या देवता ओप्यंते ऽउषा वष्टेः कांतिकर्मण ७६
उच्छतेरितरा माध्यमिका तस्या एषा भवति॥५॥ उषस्तच्चि

त्रमाभरास्मभ्यं वाजिनीवति। येन तोकं च तनयं च धामहे॥ उष
स्तच्चायनीयं धनमाहरास्मभ्यमन्नवती येन पुत्रांश्च पौत्रांश्च द
धीमहि तस्या एषापरा भवति॥६॥ एता उ त्या उषसः केतुम
क्रत पूर्वे अर्धे रजसो भानुमंजते॥ निष्कृण्वाना आयुधानी
वः व धृष्णवः प्रति गावोऽरुषीर्यन्ति मातरः॥ एतास्ता उषसः केतुम
कृषत प्रज्ञानमेकस्या एव पूजनार्थे बहुवचनं स्यात् पूर्वे अ
र्धेऽन्तरिक्षलोकस्य समंजते भानुना निष्कृण्वाना आयुधा
नीव धृष्णवः॥ निरित्येष समित्येतस्य स्थाने। एमीदेषां निष्कृ

Digitized by Vaidika Bharata/Suparna Trust, Maujpur, New Delhi.

Takshashila Project

७७ तंजारिणीवेस्सुपिनिगमोभवति । प्रतियंतिगावोगमनाद्रु
षीराशेचनान्मातरोभासोनिर्मोच्यः सूर्यासूर्यस्यपत्न्येषैवा
ग्निसृष्टकालतमातस्याः ए षाभवति ॥७॥ सुकिंशुकंशल्म
लिंविश्वरूपंहिरण्यवर्णंसुवृतंसुचक्रं । आरोहसूर्ये । अमृत
स्यलोकंस्योनंपत्येवहतुंकृणुष्व ॥ सुकाशनंशाल्मलंसर्व
रूपमपिवोपमार्थेस्यात्सुकिंशुकमितिवशाल्मलिमितिकिंशु
कं कंशातेः प्रकाशयतिकर्मणः शाल्मलिः सुशरोभवतिश ७७
रवान्वारोहसूर्ये । अमृतस्यलोकमुदकस्यसुखंपत्येवहतुं

भा ८

कुरुष्वसवितासूर्यां प्रायच्छत्सोमायराज्ञेप्रजापतयेवेति
चवृषाकपायीवृषाकपेः पत्न्येषैवाग्निसृष्टकाल
तमातस्याः ए षाभवति ॥८॥ वृषाकपायिरेवतिसुपुत्रे । आ
दुसुस्नुषे । घसत्तु । इंद्र । उक्षणः । प्रियंकाचित्करंहविर्विश्वस्मा
दिंद्र । उत्तरः ॥ वृषाकपिरेवतिसुपुत्रेमध्यमेनसुस्नुषेमाध्य
मिकयावाचास्नुषासाधुसादिनीतिवासाधुसानिनीवास्व
पत्यंतत्सनोतीतिवा प्राश्नातुतइंद्र । उक्षणः । एतान्माध्य
मिकान्संस्त्यानुक्षणः । उक्षतेर्वृद्धिकर्मणः । उक्षंत्युदकेनेति

Digitized by Vaidika Bharata/Suparna Trust, Maujpur, New Delhi.

१८ वाप्रियंकुरुष्वसुखाचयकर्महविःसर्वस्माद्यः।इदंऽउत्तरस्तमे
तद्ब्रूमःऽआदित्यंसरण्यूःसरण्युस्त्वस्याःएषाभवति॥१२॥अपा
गूहन्नमृतांमर्त्येभ्यःकृत्वीसवर्णामददुर्विवस्वतेउताश्विना
वभरद्यत्तदासीदजहादुद्वामिथुनासरण्यूः॥अपागूहन्नमृ
तांमर्त्येभ्यःकृत्वीसवर्णामददुर्विवस्वतेप्यश्विनावभरद्यत्त
दासीदजहाद्वौमिथुनौसरण्यूर्मध्यमंचमाध्यमिकांचवाच
मितिनैरुक्तायमंचयमींचेत्यैतिहासिकास्तत्रेतिहासमाच १८
क्षतेत्वाष्ट्रीसरण्यूर्विवस्वतऽआदित्याद्यमौमिथुनौयंमंयाच
रे जनै

कृ दु
कारसासवर्णामन्यांप्रतिनिधायाश्वंरूपंत्वाप्रदुद्रावसवि
वस्वानादित्यऽआश्वमेवरूपंकृत्वातामनुसृत्यसंबभूवत
तोश्विनौजज्ञातेसवर्णायांमनुस्तदभिवादिन्येषर्ग्भवति॥१०॥
त्वष्टादुहित्रेवहतुंकृणोतीतीदंविश्वंभुवनंसमेति॥यमस्य
मातापर्युह्यमानामहोजायाविवस्वतोननाश॥त्वष्टादुहि
तुर्वहनंकरोतीमानिचसर्वाणिभूतान्यभिसमागच्छंतीतिय
मस्यमातापर्युह्यमानामहतोजायाविवस्वतोननाशरात्रि
रादित्यस्यादित्योदयेंतर्धीयते॥११॥द्वादशस्यप्रथमःपादः॥ ३

Takshashila Project

ख १

७८ सविताव्याख्यातस्तस्यकालोयदाद्यौरपहततमस्काकीर्णरश्मि
र्भवतितस्यैषाभवति॥१॥१२॥विश्वारूपाणिप्रतिमुंचतेकविः
प्रासावीद्भद्रंद्विपदेचतुष्पदे।विनाकमख्यत्सवितावरेण्योनुप्र
याणमुषसोविराजति।सर्वाणिप्रज्ञानानिप्रतिमुंचतेमेधावी
कविःक्रांतदर्शनोभवतिकवतेर्वाप्रसुवतिभद्रंद्विपाद्भ्यश्च
तुष्पाद्भ्यश्चव्यख्यपन्नाकंसवितावरणीयःप्रयाणमनूषसोवि
राजत्यधोरामःसावित्रःइतिपशुसमाम्नायेविज्ञायतेकस्मा ७९
त्सामान्यादित्यधस्तात्तद्वेलायांतमोभवत्येतस्मात्सामान्या

दधस्ताद्रामोधस्तात्कृष्णःकस्मात्सामान्यादित्यग्निंचित्वानरामा
मुपेयाद्रामारमणायोपेयतेनधर्मायकृष्णजातीयैतस्मात्सा
मान्यात्कृकवाकुःसावित्रःइतिपशुसमाम्नायेविज्ञायतेकस्मा
त्सामान्यादितिकालानुवादंपरीत्यकृकवाकोःपूर्वंशब्दानुक
रणंवचेरुत्तरंभगोव्याख्यातस्तस्यकालःप्रागुत्सर्पणात्तस्यैषा
भवति॥१॥१३॥प्रातर्जितंभगमुग्रंहुवेमवयंपुत्रमदितेर्योवि
धर्त्ता।आध्रश्चिद्यंमन्यमानस्तुरश्चिद्राजाचिद्यंभगंभक्षीत्याह॥
प्रातर्जितंभगमुग्रंह्वयेमवयंपुत्रमदितेर्योविधारयितासर्व

Digitized by Vaidika Bharata/Suparna Trust, Maujpur, New Delhi.

८७ स्याघ्रश्चिघ्नंमन्यमानः आघ्याल्तुर्दरिद्रस्तुरश्चिचुरः इति यमना
मतरतेर्वात्वरतेर्वात्वरयात्तूर्णगतिर्यमोराजाश्चिघ्नंजगोम
स्तीत्याहांधोजगाः इत्याकुरनुस्रद्गोनदृश्यते आचित्रमस्याक्षि
णीनिर्जघानेतिचबालणंजनंजगोगच्छतीतिर्वाविज्ञायते
जनंगच्छत्यादित्यः उदयेनसूर्यः सर्वैर्वासुवतेर्वास्वीर्यते
र्वातस्यैषाभवति॥२॥१४॥उदुत्यंजातवेदसंदेवंवहंतिके
तवः।दृशेविश्वायसूर्यं।उद्वहंतितंजातवेदसंरश्मयःके ८७
तवःसर्वेषांभूतानांदर्शनायसूर्यमितितस्यैषाभवति॥
पदी

॥५॥१५॥चित्रंदेवानामुदगादनीकंचक्षुर्मित्रस्यवरुण
स्याग्नेः।आप्राद्यावापृथिवीअंतरिक्षंसूर्यआत्माजगत
स्तस्थुषश्च॥चायनीयंदेवानामुदगमनीकंख्यानंमित्रस्यवरु मद
णस्याग्नेश्चापूपुरद्यावापृथिव्यौचांतरिक्षंचमहत्वेनसूर्यः
आत्माजंगमस्यचस्थावरस्यचाथयदूर्ध्वमितोभंपुष्यतितस्य
षाभवतितस्यैषाभवति॥५॥१६॥शुक्रंते अन्यद्यजतंते
अन्यद्विषुरूपे अहनीद्यौरिवासि।विश्वाहिमायाअवसिस्व
धावोभद्रातेपूषन्निहरातिरस्तु॥शुक्रंते अन्यल्लोहितंते अ

८१ न्यग्रजन्तं ते ऽन्यग्रद्गियंते ऽन्यद्विममरूपे ते ऽहनी कर्मिष्ठो
रिव चासि सर्वाणि प्रज्ञानान्यवस्यन्नवं भाजनवतीति पूष
न्निहदंत्तिरस्तुतस्यैषापरा भवति ॥ ६ ॥ ७ ॥ पथस्पथः परिप
तिं वचस्या कामेन कृतो ऽभ्यानळर्कं ॥ स नो रासच्छुरुधश्चं
द्राग्रा धियं धियं सीषधाति प्र पूषा ॥ पथस्पथो ऽधिपतिं वचने
न कामेन कृतो ऽभ्यानळर्कमभ्यापन्नोऽर्कमिति वा स नो ददातु
चायनीयान्याणि धनानि कर्मकर्म च नः प्रसाधयतु पूषेत्य ८१
थ यद्विषितो भवति तद्विष्णुर्भवति विशतेर्वा व्यश्नोतेर्वा तस्यै

षा भवति ॥ ७ ॥ १८ ॥ इदं विष्णुर्वि चक्रमे त्रेधा नि दधे पदं । समूळ्ह
मस्य पांसुरे ॥ यदिदं किंच तद्विक्रमते विष्णुस्त्रिधा निधत्ते पदं पृ
थिव्यामंतरिक्षे दिवीति शाकपूणिः समारोहणे विष्णुपदे गय ८
शिरसीत्यौर्णवाभः समूढमस्य पांसुरे प्यायनेंतरिक्षे पदं न दृश्यतेऽपि
वोपमार्थे स्यात्समूढमस्य पांसुल इव पदं न दृश्यत इति पांसवः
पादैः सूयंत इति वा पन्नाः शेरत इति वा पिंशनीया भवंतीति
वा ॥ ८ ॥ १९ ॥ द्वादशस्य द्वितीयः पादः ॥ ■ ॥ उँ ॥ विश्वानरो व्याख्यात
स्तस्यैष निपातो भवत्यैंद्र्यामृचि ॥ १ ॥ २० ॥ विश्वानरस्य वस्पति

८२ मन्तोनलस्यत्रावसः॥ए वैश्वचर्षणीनामूतीकुवेरस्थाना
म्॥ विश्वानरस्यादित्यस्यानानलस्यत्रावसो महतो बलस्य
वैश्वकामैरयमैरवनैर्वाचर्षणीनां मनुष्याणाम् मूर्त्यावप
थारथानामिंड्मस्मिन्यज्ञे हृयामि वरुणे भास्वरमातस्तस्य
भाभवति॥२॥२१॥ येना पावक चक्षसा भुरण्यंतं जनां॥ अ
नु॥ त्वं वरुण पश्यसि॥ भुरण्युरिति क्षिप्रनाम भुरण्युः शा
कुनिर्भूरिमध्यानं नयति स्वर्गस्य लोकस्यापि वोढ्रा तत्सं ८२
पाती भुरण्युरनेन पावकस्यानेन॥ भुरण्यं तं जनां॥ अनु॥

त्वं वरुण पश्यसि॥ तत्तेव यं स्तुमइति भाकपुरो भोपि वोत्तर
स्यां॥३॥२२॥ येना पावक चक्षसा भुरण्यंतं जनां॥ अनु॥ त्वं
वरुण पश्यसि॥ वि द्यामेषि रजस्पृथ्वहा मिमानो॥ अक्तुभिः॥ प
श्यञ्जन्मानि सूर्य॥ विविधां रजश्च पृथुमहांतं लोकं महानिच
मिमानो क्तुभी रात्रिभिः सह पश्यञ्जन्मानि जातानि सूर्यापि
वा सर्वस्यां॥४॥२३॥ येना पावक चक्षसा भुरण्यंतं जनां॥ अ
नु॥ त्वं वरुण पश्यसि॥ प्रत्यङ् देवानां विशः॥ प्रत्यङ्ङुदेषि मानुषा
न्॥ प्रत्यङ् विश्वं स्वर्दृशे॥ प्रत्यङ्ङिदं सर्वमिदमभिविपश्यसि

Digitized by Vaidika Bharata/Suparna Trust, Maujpur, New Delhi.

Takshashila Project

८२ स्य पिबैतस्य मामेव ॥ ५ ॥ २४ ॥ येनो पावक चक्षसा भुरण्यन्तं ज
नाँऽअनु। त्वं वरुण पश्यसि ॥ तेन नो जनानन्विविपश्यसि
केशी केशा रश्मयस्तैस्तद्वद्भवति काशनाद्वा तस्यैषा भव
ति ॥ ६ ॥ २५ ॥ केश्यग्निं केशी विषं केशी बिभर्ति रोदसी। के
शी विश्वं स्वर्दृशे केशीदं ज्योतिरुच्यते ॥ केश्यग्निं च विषं च वि
षमित्युदकनाम विस्नातेर्विपूर्वस्य वा सचते द्यावापृथिव्यौ च
धारयति केशी सर्वमिदमभिविपश्यति केशीदं ज्योतिरुच्य ८२
तऽइत्यादित्यमाहाथाप्येतेऽइतरे ज्योतिषी केशिनी उच्येते

६

धूमेनाग्नी रजसा च मध्यमस्तयोरेषा भवति ॥ ७ ॥ २६ ॥ त्र
यः केशिन ऋतुथा विचक्षते संवत्सरे वपत एक एषां ॥ विश्व
मेकोऽअभिचष्टे शचीभिर्ध्राजिरेकस्य ददृशे न रूपं ॥ त्रयः
केशिन ऋतुथा विचक्षते कालेकालेऽभिविपश्यन्ति संवत्सरे
वपतऽएकऽएषामित्यग्निः पृथिवीं दहति सर्वमेकोंविप मि
श्यति कर्मभिरादित्यो गतिरेकस्य दृश्यते न रूपं मध्यमस्याथ
यद्रश्मिभिरभिप्रकम्पयन्नेति तद्वृषाकपिर्भवति वृषाकम्प
नस्तस्यैषा भवति ॥ ८ ॥ २७ ॥ पुनरेहि वृषाकपे सुविता कल्प

Digitized by Vaidika Bharata/Suparna Trust, Maujpur, New Delhi.

Takshashila Project

८५ यावहै॥यऽएभस्वप्नंनंऽनोस्तमेषियुथापुनर्विश्वस्मादिदं
उच्चरः॥पुनरेहिवृषाकपेसुप्रसूतानिवःकर्माणिकल्पयाव
हैयऽएषस्वप्ननंशनःस्वप्नांनाशयत्यादित्यऽउदयेनसो
स्तमेषियथापुनःसर्वस्माद्यऽइदंऽउच्चरस्तमेतहूमऽआदित्यं
यमोव्याख्यातस्तस्यैषाभवति॥१॥२८॥यस्मिन्वृक्षेसुपलाशे
देवैःसंपिबतेयमः॥अत्रानोविश्पतिःपितापुराणांऽअनु
वेनति॥यस्मिन्वृक्षेसुपलाशेस्थानेवृतःक्षयेवापिवोप ८५
मार्थेस्याद्वृक्षऽइवसुपर्णैश्चऽइतिवृक्षोव्रश्चनात्पलाशंप

नः
लाशादनाद्देवैःसंगच्छतेयमोरश्मिभिरादित्यस्तत्रोसर्वस्य
पातावापालयितावापुराणाननुकामयेताऽजऽएकपादज
नऽएकपादऽएकेनपादेनपातीतिवैकेनपादेनपिबतीति
वैकोस्यपादऽइतिवा॥एकंपादंनोत्खिदतीत्यपिनिगमोभ
वति॥तस्यैषनिपातोभवतिवैश्वदेव्यामृचि॥१०॥२९॥पा
वीरवितन्यतुरेकपादजोदिवोधर्तासिंधुरापःसमुद्रियः॥वि
श्वेदेवासःशृणवन्वचांसिमेसरस्वतीसहधीभिःपुरंध्या
पविःशल्योभवतियद्विपुनातिकायंतद्वत्पवीरमायुधंत

Digitized by Vaidika Bharata/Suparna Trust, Maujpur, New Delhi.

८५ शानिंद्रः पवीरवान्॥अतिथिस्तस्थौपवीरवानित्यपिनिगमोभ
वति॥तद्देवतावाक्पावीरवीपावीरवीचदिव्यावाक्तान्यतुस्तवि
त्रीवाचोन्यस्याःऽअजश्चैकपाद्दिवोधारयिताचसिंधुश्चाप
श्चसमुद्रियाःसर्वेचदेवाःसरस्वतीचसहपुरंध्यास्तुत्या
त्रयुक्तानिधीभिःकर्मभिर्युक्तानिशृण्वंतुवचनानीमानीति
पृथिवीव्याख्याता॥तस्याःएषापनिपातोभवत्यैंद्राग्न्यामृचि॥२१॥
॥३०॥यदिंद्राग्नीपरमस्यांपृथिव्यामध्यमस्यामवमस्यामुत ८५
स्थः॥अतःपरिवृषणावाहियातमथासोमस्यपिबतंसुत

स्य॥इतिसानिगदव्याख्याता॥समुद्रोव्याख्यातस्तस्यैषनिपा
तोभवतिपावमान्यामृचि॥२२॥३१॥पवित्रवंतःपरिवाचमा
सतेपितैषांप्रत्नोऽअभिरक्षतिव्रतं।महःसमुद्रंवरुणःस्ति
रोदधेधीराऽइच्छेकुर्धरुणेष्वारभं॥पवित्रवंतोरश्मिवंतोमा
ध्यमकादेवगणाःपर्यासतेमध्यमःपितैषांप्रत्नःपुराणोऽभि
रक्षतिव्रतंकर्ममहःसमुद्रंवरुणस्तिरोंतर्द्धात्यथधीराः
शक्नुवंतिधरुणेषूदकेषुकर्मणऽआरंभमारब्धमजऽएक
पाद्व्याख्यातःपृथिवीव्याख्यातासमुद्रोव्याख्यातस्तेषामेष

८६ निपातो भवत्यपरस्यां बहुदेवतायामृचि ॥१३॥ ३२॥ उत नो
हिर्बुध्न्यः शृणोत्वज ऽ एकपात्पृथिवी समुद्रः ॥ विश्वे देवा ऋ
तावृधो हुवानास्तुता मंत्रैः कविशस्ता ऽ अवं ॥ अपि च नो हि तु ३
शृणो४ र्बुध्न्यः त्वजश्चैकपात्पृथिवी च समुद्रश्च सर्वे च देवाः सत्य
वृधो वा यज्ञवृधो वा ह्वयमाना मंत्रैः स्तुता मंत्राः कविशस्ता
ऽ अवंतु मेधाविशस्ता दध्यङ् प्रत्यक्तो ध्यानमिति वा प्रत्य
क्तमस्मिन्ध्यानमिति वा ऽ अथर्वा व्याख्यातो मनुर्मननात्तेषा ८६
मेष निपा भवत्यैंद्र्यामृचि ॥१४॥ ३३॥ यामथर्वा मनुष्पिता
तो

दध्यङ् धियमत्नत ॥ तस्मिन्ब्रह्माणि पूर्वथेंद्रः उक्था समग्मता
र्चन्ननु स्वराज्यं ॥ यामथर्वा च मनुश्च पिता मानवानां दध्यङ्
धियमतनिषत तस्मिन्कर्माणि ब्रह्माणीं उक्थानि च संगच्छं उ
तामर्चन्यो नृपास्ते स्वाराज्यं ॥१५॥ ३४॥ द्वादशस्य तृतीयः पादः
॥ ॥३॥ अथातो द्युस्थाना देवगणास्तेषामादित्याः प्रथमागा
मिनो भवंत्यादित्या व्याख्यातास्तेषामेषा भवति ॥१६॥ ३५॥ इ
मा गिर ऽ आदित्येभ्यो घृतस्नूः सनाद्राजभ्यो जुह्वा जुहोमि ॥ शृ
णोतु मित्रो ऽ अर्यमा भगो नस्तुविजातो वरुणो दक्षो ऽअंशः ॥

पु

८१ घृतस्नूर्घृतप्रस्नाविल्पो घृतस्नाविल्पो घृतसारिल्पो घृतसानि
न्यःऽइति वाकृतिराद्रिस्पेन्यष्टिरंजुकाजुहोमिचिरंराजन्यःऽइति
वाश्रणेतुनऽइमा गिरो मित्रस्यार्यमा च नगस्त्र कुजातस्य धाता
दक्षो नगो वरुणोऽशुभ्यां शेंशुना व्याख्यातः सप्तऽऋषयो व्याख्या
तास्तेषामेषा भवति ॥ २ ॥ ३८ ॥ सप्तऽऋषयः प्रतिहिताः शरीरे
६ सप्त रक्षंति सदमप्रमादं ॥ सप्तापः स्वपतो लोकमीयुस्तत्र जा
गृतोऽअस्वप्नजौ सत्रसदौ च देवौ ॥ सप्त ऋषयः प्रतिहिताः श ८१
रीरे रश्मयऽआदित्ये सप्त रक्षंति सदमप्रमादं संवत्सरमप्रमा

द्यंतः सप्तापनास्त एव स्वपतो लोकमस्तमितमादित्यं यंत्यत्र
जागृतोऽअस्वप्नजौ सत्रसदौ च देवौ वाय्वादित्यावित्यधिदैव
तमथाध्यात्मं सप्तऋषयः प्रतिहिताः शरीरे षडिंद्रियाणि वि
द्या सप्तम्यात्मनि सप्त रक्षंति सदमप्रमादं शरीरमप्रमाद्यंति स्व म
प्नापनानीमान्येव स्वपतो लोकमस्तमितमात्मानं यंत्यत्र जा
गृतोऽअस्वप्नजौ सत्रसदौ च देवौ प्राज्ञश्चात्मा तैजसश्चेत्यात्म
गतिमाचष्टे तेषामेषापरा भवति ॥ ३ ॥ ३९ ॥ तिर्यग्बिलश्चमु
सऽऊर्ध्वबुध्नो यस्मिन्यशो निहितं विश्वरूपं ॥ अत्रासतऽऋ

८८ ऋषयः सप्त साकं ये ऽ अस्य गोपा महतो बभूवुः ॥ तिर्यग्बिलश्चम
स ऽ ऊर्ध्वबंधन ऽ ऊर्ध्वबोधनो वा यस्मिन्यशो निहितं विश्वरूपम
त्रासत ऽ ऋषयः सप्त सहादित्यरश्मयो ये ऽ अस्य गोपा महतो
बभूवुरित्यधिदैवतमथाध्यात्मं तिर्यग्बिलश्चमस ऽ ऊर्द्धबंध
न ऽ ऊर्द्धबोधनो वा यस्मिन्यशो निहितं सर्वरूपमत्रासत ऽ ऋ
षयः सप्त सहेंद्रियाणि यान्यस्य गोप्त्रीणि महतो बभूवुरित्या
त्मगतिमाचष्टे देवो व्याख्यातास्तेषामेषा भवति ॥ ४ ॥ ३७ ॥ ८८
देवानां भद्रा सुमतिर्ऋजूयतां देवानां रातिरभि नो निवर्त्ततां ।

देवानां सख्यमुपसेदिमा वयं देवा न ऽ आयुः प्रतिरंतु जीवसे ।
देवानां [redacted] वयं कल्याण्यं मतावनुगामिनामृतुगामिनामि
ति वा देवानां दानमभि नो निवर्त्ततां देवानां सख्यमुपसीदेम
वयं देवा न ऽ आयुः प्रवर्द्धयंतु चिरंजीवनाय विश्वे देवाः सर्वे
देवास्तेषामेषा भवति ॥ ५ ॥ ३८ ॥ ओमासश्चर्षणीधृतो विश्वे
देवास ऽ आगत ॥ दाश्वांसो दाशुषः सुतं ॥ अवितारो वावनीया
वामनुष्यधृतः सर्वे च देवा ऽ इहागच्छत दत्तवंतो दत्तवंतः सु
तमिति तदेतदेकमेव वैश्वदेवं गायत्रं तृचं दशतयीषु विद्य

८९ ते यत्तु किंचिद्बहुदैवतं तद्वैश्वदेवानां स्थाने युज्यते यद्देववि
श्वलिंगमिति शाकपूणिरनत्यंतगतस्त्वेष ऽउद्देशो भवति
म्नूतां शः काश्यप ऽआश्विनमेकलिंगमभितप्तीयं सूक्त
मेकलिंगं बभ्रुरेकः ऽइति दशद्विपदा ऽअलिंगाः साध्या देवाः
साधनात्तेषामेषा भवति ॥ [illegible] ॥ यज्ञेन यज्ञमयजंत देवा
स्तानि धर्माणि प्रथमान्यासन्। ते ह नाकं महिमानः सचंत य
त्र पूर्वे साध्याः संति देवाः ॥ यज्ञेन यज्ञमयजंत देवाः अग्नि ८९
नाग्निमयजंत देवाः अग्निः पशुरासीत्तमालभंत तेनायजंत

तेति च ब्राह्मणं। तानि धर्माणि प्रथमान्यासन्। ते ह नाकं म
हिमानः संसेव्यंत यत्र पूर्वे साध्याः संति देवाः साधनाद्युस्था
९० नो देवगण ऽइति नैरुक्ताः पूर्वं देवयुगमित्याख्यानं वसवो य
द्विवसते सर्वमग्निर्वसुभिर्वासव ऽइति समाख्या तस्मात्पृथि
वीस्थाना ऽइंद्रो वसुभिर्वासव ऽइति समाख्या तस्मान्मध्यस्था
ना वसव ऽआदित्य रश्मयो विवासनात्तस्माद्युस्थाना तेषा
मेषा भवति ॥ ७ [illegible] ॥ सुगा वो देवाः सुपथा ऽअकर्म य आ
जग्मुः सवनमिदं जुषाणाः। जक्षिवांसः पपिवांसश्च विश्वे

Takshashila Project

९० स्मेधत्तवसवोवसूनि॥स्वागमनानिवोदेवाःसुपथान्यकर्म
यऽआगछतस्सवनानीमांजुषाणाःखादितवंतःपीतवंतश्च
सु सर्वैस्मांधत्तवसवोवसूनितेषामेषोपरोभवति॥८॥३२॥
ज्मयाऽअत्रवसवोरंतदेवाऽउरावंतरिक्षेमर्जयंतशुभ्राः॥
अर्वाक्पथऽउरुज्रयःकृणुध्वंश्रोतादूतस्यजग्मुषोनोऽअ
२ स्य॥ज्मयाऽअत्रवसवोरमंतदेवाज्मापृथिवीतस्यांभवा
ऽउरौचांतरिक्षेमर्जयंतगमयंतशुभ्राःशो[illegible]नाऽअर्वा ९०
चःएनान्पथोवक्रजवाःकुरुध्वंश्टणुतदूतस्यजग्मुषो

मा

नोऽअस्याग्नेर्वाजिनोमारव्यातास्तेषामेषाभवति॥९॥
३३॥त्रांनोभवंतुवाजिनोहवेषुदेवतातामितद्रवःस्वर्काः॥
जंभयंतोहिंवृकंरक्षांसिसनेम्यस्मयुयवंनमीवाः॥सु
खानोभवंतुवाजिनोक्रनेषुदेवतातौयज्ञेमितद्रवःसु
मितद्रवःस्वर्काःस्वंचनाऽइतिवास्वर्चनाऽइतिवास्वर्वि
षऽइतिवाजंभयंतोहिंचवृकंचरक्षांसिचक्षिप्रमस्म
घावयंनमीवादेवाम्वाऽइतिवादेवपत्नोदेवानांपत्न्य
स्तासामेषाभवति॥१०॥३४॥देवानांपत्नीरुशतीरवंतु

Digitized by Vaidika Bharata/Suparna Trust, Maujpur, New Delhi.

न २

९१ नः श्रावंतु नस्तुजये वाजसातये ॥ याः पार्थिवासो याः अपा
मपि व्रते ता नो देवीः सुहवाः शर्म यछत ॥ देवानां पत्न्यः उश
त्यो वंतु नः प्रावंतु नो पत्यजननाय चान्नसंसननाय च याः पा
र्थिवासो याः अपामपि कर्मणि व्रते ता नो देव्यः सुहवाः श
र्म यछंतु शरणं तासामेषापरा भवति ॥११॥४४॥ उत ग्ना व्यं
तु देवपत्नीरिंद्राण्यग्नाय्यश्विनी राट् । आ रोदसी वरुणानी
शृणोतु व्यंतु देवीर्य ऋतुर्जनीनां ॥ अपि ग्ना व्यंतु देवपत्न्य ९१
इंद्राणींद्रस्य पत्न्यग्नाय्यग्नेः पत्न्यश्विन्यश्विन्योः पत्नी राड्

९२ जते रोदसी रुद्रस्य पत्नी वरुणानी च वरुणस्य पत्नी व्यंतु
देव्यः कामयंतां य ऋतुः कालो जायानां य ऋतुः कालो
जायानां ॥१२॥४६॥ द्वादशस्य चतुर्थः पादः ॥ ॥ इति या
स्काचार्यनिरुक्ते द्वादशोऽध्यायः समाप्तः ॥ ॥ शुभं भवतु ॥
कल्याणमस्तु ॥ स्वस्ति श्री संवत् १८६४ ना मास अषाड कृष्ण
पक्षे तिथौ ३ गुरुवासरे समाप्तोयं ग्रंथः ॥ ॥ वंद्रापुरवास्तव्य
वड्नागरज्ञातीयपंड्या श्री लाधाचंद्रजी केन लिखावितं ॥ ॥ ९२
उदेपुरवास्तव्य नागर विसनगरा जोशी अंबिकेश्वरेण लिखितं

Takshashila Project
Digitized by Vaidika Bharata/Suparna Trust, Maujpur, New Delhi.

Takshashila Project

॥नैरुक्तनीपोथीपंड्यालाधाचंदजीनीपत्र९२॥
उत्तराईस्यपुस्तकं समाप्तः

Digitized by Vaidika Bharata/Suparna Trust, Maujpur, New Delhi.